JULKISASIAMIEHEN RATKAISUEHDOTUS

YVES BOT

2 päivänä huhtikuuta 2009 [1]

1. Käsiteltävänä oleva asia koskee kolmen itsejäljentävän paperin tuottajan Papierfabrik August Koehlerin AG (asia C-322/07 P, jäljempänä Koehler), Bolloré SA:n (asia C-327/07 P, jäljempänä Bolloré) ja Distribuidora Vizcaína de Papeles SL:n (asia C-338/07 P, jäljempänä Divipa) Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa Bolloré ym. 26.4.2007 antamasta tuomiosta [2] tekemiä valituksia.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi valituksenalaisella tuomiolla valittajien nostamat kumoamiskanteet komission päätöksestä 2004/337/EY, [3] jossa komissio toteaa, että ne osallistuivat itsejäljentävän paperin markkinoilla EY 81 artiklan vastaisiin sopimuksiin ja menettelytapoihin.

3. Nyt käsiteltävinä olevissa valituksissa valittajat kyseenalaistavat ensiksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa käydyn oikeudenkäynnin lainmukaisuuden. Bolloré moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta erityisesti siitä, ettei se tehnyt kaikkia vaadittavia riidanalaisen päätöksen laillisuutta koskevia päätelmiä, kun otetaan huomioon, että Euroopan yhteisöjen komissio loukkasi tämän puolustautumisoikeuksia hallinnollisen menettelyn aikana.

4. Valittajat moittivat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta seuraavaksi siitä, että se on soveltanut virheellisesti EY 81 artiklan 1 kohtaa ottaessaan tietyn niiden kilpailusääntöjen rikkomiseen osallistumista ja sen kestoa koskevan selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla. Ne riitauttavat myös komission asetuksen N:o 17 [4] 15 artiklan 2 kohdan mukaisesti määräämien sakkojen määrän laskentaa koskevan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvioinnin vetoamalla erityisesti yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen loukkaamiseen. Lopuksi yksi valittajista arvostelee valituksenalaista tuomiota siitä, että se on puutteellisesti perusteltu lieventävien seikkojen arvioinnin osalta.

1 – Alkuperäinen kieli: ranska.

2 – T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02 (Kok., s. II-947) (jäljempänä valituksenalainen tuomio).

3 – EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) 20.12.2001 tehty komission päätös (EUVL 2004, L 115, s. 1; jäljempänä riidanalainen päätös).

4 – 6.2.1962 annettu asetus, perustamissopimuksen [81] ja [82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus (EYVL 1962, 13, s. 204), sellaisena kuin se on muutettuna 10.6.1999 annetulla neuvoston asetuksella (EY) N:o 1216/1999 (EYVL L 148, s. 5; jäljempänä asetus N:o 17). On syytä mainita, että tämä asetus on korvattu perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjen täytäntöönpanosta 16.12.2002 annetulla neuvoston asetuksella (EY) N:o 1/2003 (EYVL 2003, L 1, s. 1).

5. Tässä ratkaisuehdotuksessa ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa valituksenalaisen tuomion siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt siinä oikeudellisen virheen, kun se ei tehnyt kaikkia asianmukaisia päätelmiä siitä, että komissio on loukannut Bollorén puolustautumisoikeuksia. Katson nimittäin, että jos Bolloré ei pystynyt puolustautumaan sellaista väitettä vastaan, jonka mukaan se olisi osallistunut itse ja suoraan kartellin toimintaan, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt kumota riidanalainen päätös siltä osin kuin se perustui tähän väitteeseen.

6. Toisaalta ehdotan kuitenkin, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää Koehlerin ja Divipan tekemät valitukset.

7. Koska oikeusriita on mielestäni ratkaisukelpoinen, ehdotan yhteisöjen tuomioistuimelle, että se ratkaisee asian itse lopullisesti Bollorén esittämän puolustautumisoikeuksien loukkaamista koskevan perusteen osalta. Tämän johdosta kehotan yhteisöjen tuomioistuinta kumoamaan riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin se perustuu seikkoihin, joiden mukaan Bolloré on osallistunut itse suoraan rikkomiseen.

I Asiaa koskevat oikeussäännöt

8. EY 81 artiklalla kielletään ”sopimukset, yritysten yhteenliittymien päätökset sekä yritysten yhdenmukaistetut menettelytavat, jotka ovat omiaan vaikuttamaan jäsenvaltioiden väliseen kauppaan ja joiden tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla”.

9. Jos tätä määräystä rikotaan, komissio voi asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan nojalla ”määrätä yrityksille tai yritysten yhteenliittymille sakon, joka on vähintään 1 000 ja enintään 1 000 000 [euroa] taikka tätä suurempi mutta enintään 10 prosenttia kunkin rikkomukseen osallisen yrityksen edellisen tilikauden liikevaihdosta”.

10. Päätöstensä avoimuuden ja objektiivisuuden varmistamiseksi suhteessa sekä yrityksiin että yhteisöjen tuomioistuimiin komissio julkaisi vuonna 1998 suuntaviivat, [5] joissa se esittää asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskentatavan.

5 – Suuntaviivat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa (EYVL 1998, C 9, s. 3; jäljempänä suuntaviivat).

11. Suuntaviivojen 1 kohdassa määrätään, että sakkojen määrän laskennassa perusmäärä määritetään asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa vahvistettujen perusteiden mukaan eli rikkomisen vakavuuden ja keston perusteella.

12. Ensiksi rikkomisen vakavuuden arvioinnissa on otettava huomioon sen laatu, sen todellinen vaikutus markkinoihin, jos se on mitattavissa, ja laajuus asian kannalta merkityksellisillä maantieteellisillä markkinoilla (suuntaviivojen 1 A kohdan ensimmäinen alakohta). Tässä yhteydessä rikkomiset jaetaan kolmeen luokkaan eli ”vakavaa vähäisemmät rikkomukset”, joiden osalta mahdollinen sakkojen määrä on 1 000 eurosta 1 miljoonaan euroon, ”vakavat rikkomukset”, joiden osalta kyseinen määrä voi vaihdella 1 miljoonan ja 20 miljoonan euron välillä, sekä ”erittäin vakavat rikkomukset”, joiden osalta kyseinen määrä on yli 20 miljoonaa euroa (1 A kohdan toisen alakohdan ensimmäinen, toinen ja kolmas luetelmakohta).

13. Toiseksi rikkomisen vakavuutta arvioidaan suhteessa jokaisen siihen osallistuneen yrityksen ominaisuuksiin. Kussakin luokassa määrättävien seuraamusten asteikko antaa mahdollisuuden kohdella yrityksiä eri tavoin rikkomisen laadun mukaan. Komissio siis ottaa huomioon kyseisten vahinkoa aiheuttaneiden yritysten todellisen taloudellisen kapasiteetin ja määrittää sakon määrän tasolle, joka on riittävän varoittava (suuntaviivojen 1 A kohdan neljäs alakohta). Tässä vaiheessa komissio voi jakaa yritykset eri luokkiin ja mukauttaa sakon laskentapohjaa erikseen kunkin yrityksen osalta.

14. Kolmanneksi komissio ottaa huomioon rikkomisen keston.

15. Suuntaviivojen 2 ja 3 kohdan mukaan komissio voi seuraavaksi ottaa huomioon tietyt raskauttavat tai lieventävät olosuhteet perusmäärän korottamiseksi tai alentamiseksi.

16. Lisäksi komissio voi suuntaviivojen 4 kohdan mukaan soveltaa sakkojen määräämättä jättämisestä tai lieventämisestä kartelleja koskevissa asioissa 18.7.1996 antamaansa tiedonantoa. [6]

17. Yleisenä huomautuksena suuntaviivojen 5 kohdan a alakohdan ensimmäisessä alakohdassa täsmennetään, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaan lopullinen

6 – EYVL C 207, s. 4; jäljempänä yhteistyötiedonanto.

sakkosumma ei saa missään tapauksessa ylittää 10:tä prosenttia yrityksen koko maailmasta kertyvästä liikevaihdosta.

II Asiaa koskevat tosiseikat

18. Valituksenalaisesta tuomiosta ilmenevät tosiseikat voidaan tiivistää seuraavasti.

19. Käsiteltävänä olevan riita-asian taustalla olevat tosiseikat on selvitetty valituksenalaisen tuomion 1–21 kohdassa, ja ne voidaan esittää tiivistetysti seuraavasti.

20. Koska komissio oli saanut tiedon väitetystä yritysten välisestä piilokartellista itsejäljentävän paperin alalla, komissio suoritti tarkastuksia useiden itsejäljentävän paperin tuottajien tiloissa asetuksen N:o 17 14 artiklan 2 ja 3 kohdan nojalla. Komissio myös osoitti vuonna 1999 asetuksen N:o 17 11 artiklan mukaisia tietopyyntöjä useille yhtiöille, joista osa myönsi osallistuneensa itsejäljentävän paperin tuottajien monenvälisiin kartellikokouksiin.

21. Mougeot SA (jäljempänä Mougeot), joka oli suostunut tekemään yhteistyötä yhteistyötiedonannon soveltamiseksi, myönsi itsejäljentävän paperin hinnoista sopivan kartellin olevan olemassa ja toimitti komissiolle tietoja kartellin rakenteesta ja erityisesti yksittäisistä kokouksista, joissa sen edustaja oli ollut mukana.

22. Komissio aloitti 26.7.2000 menettelyn käsiteltävänä olevissa asioissa ja osoitti väitetiedoksiannon 17 yritykselle, joiden joukossa olivat Bolloré ja sen tytäryhtiö Copigraph SA (jäljempänä Copigraph), Divipa ja Koehler. Suurin osa yrityksistä vastasi komission esittämiin väitteisiin toimittamalla kirjalliset huomautukset. Kuulemistilaisuus pidettiin 8. ja 9.3.2001, ja komissio teki riidanalaisen päätöksen 20.12.2001.

23. Komissio totesi tämän päätöksen 1 artiklan ensimmäisessä kohdassa, että 11 yritystä oli rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa ja 2.5.1992 allekirjoitetun Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen [7] 53 artiklan 1 kohtaa osallistumalla sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin itsejäljentävän paperin alalla.

24. Komissio totesi tämän päätöksen 1 artiklan toisessa kohdassa muun muassa, että Arjo Wiggins Appelton plc (jäljempänä

7 – EYVL 1994, L 1, s. 3; jäljempänä ETA-sopimus.

AWA), Bolloré, Koehler, Sappi Ltd (jäljempänä Sappi) ja kolme muuta yritystä olivat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen vuoden 1992 tammikuusta vuoden 1995 syyskuuhun, Divipa vuoden 1992 maaliskuusta vuoden 1995 tammikuuhun ja Mougeot vuoden 1992 toukokuusta vuoden 1995 syyskuuhun.

25. Komissio määräsi riidanalaisen päätöksen 3 artiklan ensimmäisessä kohdassa Koehlerille 33,07 miljoonan euron, Bollorélle 22,68 miljoonan euron ja Divipalle 1,75 miljoonan euron suuruiset sakot.

III Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostettu kanne ja valituksenalainen tuomio

26. Bolloré, Koehler ja Divipa sekä kuusi muuta yritystä, joille riidanalainen päätös oli osoitettu, nostivat vuoden 2002 huhtikuussa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjaamoon jättämillään erillisillä kannekirjelmillä kanteet kyseisen päätöksen kumoamiseksi.

27. Valituksenalaisella tuomiolla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi muun muassa Bollorén, Koehlerin ja Divipan nostamat kanteet.

IV Asian käsittelyn vaiheet yhteisöjen tuomioistuimessa ja asianosaisten vaatimukset

28. Koehler, Bolloré ja Divipa hakivat yhteisöjen tuomioistuimen kirjaamoon tässä järjestyksessä, eli 12., 13. ja 20.7.2007, toimittamillaan valituskirjelmillä muutosta valituksenalaiseen tuomioon yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 56 artiklan nojalla.

29. Asiassa C-322/07 P Koehler vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa valituksenalaisen tuomion, kumoaa riidanalaisen päätöksen, toissijaisesti alentaa valittajalle määrättyjä sakkoja tai ainakin palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen uudelleen tutkittavaksi yhteisöjen tuomioistuimen tuomiossaan ratkaisemien oikeusseikkojen mukaisesti ja joka tapauksessa velvoittaa komission korvaamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja yhteisöjen tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

30. Asiassa C-327/07 P Bolloré vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa valituksenalaisen tuomion, ratkaisee asian lopullisesti ja kumoaa riidanalaisen päätöksen tai ainakin alentaa valittajalle määrättyjä sakkoja sekä siinä tapauksessa, että yhteisöjen tuomioistuin ei itse ratkaise käsiteltävänä olevaa asiaa, määrää, että oikeudenkäyntikuluista päätetään myöhemmin ja palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen käsiteltäväksi yhteisöjen tuomioistuimen antaman tuomion mukaisesti, ja velvoittaa komission korvaamaan molemmissa oikeusasteissa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

31. Asiassa C-338/07 P Divipa vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin ottaa valituksen tutkittavaksi ja toteaa sen perustelluksi, kumoaa valituksenalaisen tuomion kokonaan tai osittain, ratkaisee asian erikseen aineellisesti tai palauttaa sen yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi sekä poistaa riidanalaisella päätöksellä määrätyn sakon tai alentaa sitä ja velvoittaa komission korvaamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja yhteisöjen tuomioistuimessa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

32. Asiassa C-322/07 P ja asiassa C-338/07 P komissio vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää valituksen ja velvoittaa valittajat korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

33. Asiassa C-327/07 P komissio vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin ensisijaisesti jättää kanteen osittain tutkimatta ja hylkää sen osittain perusteettomana ja toissijaisesti hylkää kanteen perusteettomana ja joka tapauksessa velvoittaa valittajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

V Valitusperusteet

A *Koehlerin (C-322/07 P) esittämät valitusperusteet*

34. Koehler esittää valituksensa tueksi kaksi valitusperustetta.

35. Ensimmäisen perusteen yhteydessä Koehler riitauttaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvion sen tekemän rikkomisen kestosta. Tältä osin valittaja moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että tämä otti sille esitetyn selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla, laiminlöi perusteluvelvollisuutensa ja lopuksi loukkasi sen puolustautumisoikeuksia.

36. Koehler esittää toisen valitusperusteensa tueksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin loukkasi yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta arvioidessaan komission asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaisesti määräämien sakkojen määrää.

B *Bollorén (C-327/07 P) esittämät valitusperusteet*

37. Bolloré esittää valituksensa tueksi kaksi valitusperustetta.

38. Bolloré arvostelee ensimmäisen valitusperusteensa tueksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, ettei se arvioinut oikein seurauksia, jotka seurasivat siitä, että komissio oli loukannut sen puolustautumisoikeuksia hallinnollisen menettelyn aikana.

39. Bolloré esittää toisen valitusperusteensa tueksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin sovelsi virheellisesti EY 81 artiklan 1 kohtaa ottamalla huomioon vääristyneellä tavalla selvitysaineiston, johon se perusti arvionsa rikkomisen kestosta, ja että se laiminlöi perusteluvelvollisuutensa.

C *Divipan (C-338/07 P) esittämät valitusperusteet*

40. Divipa puolestaan esittää valituksensa tueksi neljä valitusperustetta.

41. Ensimmäisen valitusperusteensa tueksi se moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että asian käsittely tuomioistuimessa kesti liian kauan ja että se näin ollen loukkasi oikeudenkäynnin kohtuullisen keston periaatetta.

42. Toisessa valitusperusteessaan Divipa väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin sovelsi virheellisesti EY 81 artiklan 1 kohtaa ottamalla tietyn selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla arvioidessaan rikkomiseen osallistumista.

43. Divipa esittää kolmannen valitusperusteensa tueksi vielä, että yhteisöjen tuomioistuin loukkasi suhteellisuusperiaatetta arvioidessaan komission asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaisesti määräämien sakkojen määrää.

44. Lopuksi Divipa väittää neljännessä valitusperusteessaan, että valituksenalaisen tuomion perustelut ovat puutteelliset lieventävien seikkojen arvioinnin osalta.

VI Valitusten yhdistäminen ja niiden käsittely tässä ratkaisuehdotuksessa

45. Koska käsittelyn kohteena olevat asiat liittyvät toisiinsa, ne on yhdistetty tuomion antamista varten työjärjestyksen 43 artiklan mukaisesti. Koska tietyt valittajien esittämät valitusperusteet ovat päällekkäisiä, olen päättänyt selvyyden vuoksi käsitellä niitä yhdessä.

46. Analyysiä varten tarkastelen ensiksi valitusperusteita, jotka liittyvät valituksenalaista tuomiota koskeviin väitettyihin menettelyvirheisiin. Tältä osin selvitän aluksi Bollorén esittämää puolustautumisoikeuksien loukkaamista koskevaa valitusperustetta ja tämän jälkeen tarkastelen Divipan esittämää menettelyn liiallista kestoa koskevaa valitusperustetta.

47. Toiseksi tarkastelen valitusperusteita, jotka koskevat EY 81 artiklan 1 kohdan virheellistä soveltamista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään ottaneen vääristyneellä tavalla huomioon selvitysaineiston, johon se perusti valittajien rikkomiseen osallistumista ja sen kestoa koskevan arviointinsa.

48. Kolmanneksi käsittelen valitusperusteet, joissa väitetään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen loukanneen yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta sen arvioidessa komission määräämien sakkojen suuruutta.

49. Lopulta neljänneksi tarkastelen, onko valituksenalainen tuomio puutteellisesti perusteltu lieventävien seikkojen arvioinnin osalta.

50. Ennen kuin aloitan asian tarkastelun, haluan esittää pari alustavaa huomautusta yhteisöjen tuomioistuimen harjoittaman tuomioistuinvalvonnan laajuudesta valitusasioissa.

VII Alustavat huomautukset yhteisöjen tuomioistuimen harjoittaman valvonnan laajuudesta käsittelyn kohteena olevissa valitusasioissa

51. Muutoksenhakuasiassa yhteisöjen tuomioistuimen tehtävä rajoittuu sen tarkastelemiseen, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tehnyt oikeudellisen virheen harjoittaessaan tuomioistuinvalvontaansa.

52. EY 225 artiklan 1 kohdan toisen alakohdan ja yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 58 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan muutosta voidaan hakea vain oikeuskysymysten osalta ja muutoksenhaun perusteena voi olla toimival-

lan puuttuminen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelta, asian käsittelyssä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tapahtunut oikeudenkäyntivirhe tai ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tapahtunut yhteisön oikeuden rikkominen. Lisäksi yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 112 artiklan 1 kohdan ensimmäisen alakohdan c alakohdan mukaan valituskirjelmässä on mainittava oikeudelliset perusteet ja väitteet, joihin asiassa vedotaan.

53. Näiden määräysten perusteella yhteisöjen tuomioistuin on täsmentänyt ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomioista tehtyjen valitusten tutkittavaksi ottamisen edellytyksiä.

54. Ensiksi yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että valituksessa on ilmoitettava täsmällisesti sekä se, miltä kaikilta osin tuomion kumoamista vaaditaan, että ne oikeudelliset perusteet ja perustelut, joihin erityisesti halutaan vedota tämän vaatimuksen tueksi. [8]

55. Toiseksi yhteisöjen tuomioistuin on katsonut, että valittaja ei saa esittää yhteisöjen tuomioistuimessa ensimmäistä kertaa sellaisia perusteita ja perusteluja, joihin tämä ei ole vedonnut ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa. Tästä nimittäin seuraisi, että asianosainen voisi saattaa asiansa yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi laajempana kuin millaisena ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen käsitellyt, vaikka yhteisöjen tuomioistuimen toimivaltaa valitusasioissa on rajoitettu. [9]

56. Kolmanneksi yhteisöjen tuomioistuin on todennut, ettei valitusta voida ottaa käsiteltäväksi, jos valittaja ainoastaan kertaa tai toistaa sanasta sanaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa jo esitetyt perusteet ja perustelut, eikä silloin, jos se ei selvitä eikä yksilöi tuomioon sisältyvää oikeudellista virhettä. Tällaisessa tapauksessa yhteisöjen tuomioistuin on nimittäin katsonut, että valituksella tosiasiassa pyritään ainoastaan siihen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa esitetty kanne tutkitaan uudelleen, mikä ei kuulu yhteisöjen tuomioistuimen toimivaltaan. [10] Jos sen sijaan valittaja riitauttaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemän yhteisön oikeuden tulkinnan tai soveltamisen, ensimmäisessä oikeusasteessa tarkasteltuja oikeuskysymyksiä voidaan käsitellä uudelleen muutoksenhakumenettelyssä. Yhteisöjen tuomioistuimen mukaan nimittäin mainitun menettelyn tarkoitus jäisi osaksi toteutumatta, jollei valittaja voisi tällä tavoin perustaa valitustaan perusteisiin ja perusteluihin, jotka on esitetty jo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa. [11]

57. Edellä mainituista määräyksistä seuraa myös, että valituksessa voidaan tukeutua vain oikeussääntöjen rikkomista koskeviin perusteisiin. Tosiseikkojen arviointiin liittyvät perusteet on lähtökohtaisesti jätetty tutki-

8 – Asia C-7/95 P, Deere v. komissio, tuomio 28.5.1998 (Kok., s. I-3111, 19 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

9 – Asia C-167/04 P, JCB Service v. komissio, tuomio 21.9.2006 (Kok., s. I-8935, 114 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

10 – Ks. erityisesti yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004 (Kok., s. I-123, 51 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

11 – Asia C-229/05 P, PKK ja KNK v. neuvosto, tuomio 18.1.2007 (Kok., s. I-439, 32 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

matta, paitsi kahdessa oikeuskäytännössä nimenomaisesti tarkoitetussa tapauksessa.

58. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on lähtökohtaisesti ainoa, joka on toimivaltainen määrittämään tosiseikkoja ja arvioimaan niitä. Se on myös ainoa, joka voi arvioida, mikä arvo sille esitetyille seikoille on annettava silloin, kun sen tosiseikkojen tueksi hyväksymä selvitysaineisto on saatu asianmukaisesti ja todistustaakkaa sekä asian selvittämistä koskevia menettelysääntöjä ja yleisiä oikeusperiaatteita on noudatettu. [12]

59. Tässä tapauksessa yhteisöjen tuomioistuin voi EY 225 artiklan nojalla harjoittaa ainoastaan kyseisten tosiseikkojen oikeudelliseen luonnehdintaan ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen niiden pohjalta tekemiin oikeudellisiin päätelmiin kohdistuvaa valvontaa. [13]

60. Näin ollen erityisesti EY 81 artiklan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan täytäntöönpanon yhteydessä yhteisöjen tuomioistuimen harjoittamalla valvonnalla on kaksi kohdetta. Yhtäältä yhteisöjen tuomioistuimen on tarkasteltava, missä määrin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut huomioon oikeudellisesti oikealla tavalla kaikki sellaiset tekijät, jotka ovat olennaisia arvioitaessa yrityksen käyttäytymisen vakavuutta EY 81 artiklan ja asetuksen N:o 17 15 artiklan perusteella. Toisaalta sen on tarkastettava, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käsitellyt oikeudellisesti riittävällä tavalla kaikkia valittajan esittämiä väitteitä, joilla pyritään sakon poistamiseen tai pienentämiseen. [14] Sitä vastoin silloin, kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on täyden harkintavaltansa nojalla ratkaissut yrityksille määrättyjen sakkojen suuruuden, yhteisöjen tuomioistuimen asiana ei ole korvata kohtuullisuussyistä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen harkintaa omallaan. [15]

61. Kuten olen todennut, on kaksi tapausta, joissa yhteisöjen tuomioistuin voi tutkia tosiseikkojen määrittämistä ja arviointia koskevat väitteet. [16]

62. Ensimmäinen tapaus on se, jolloin valittaja väittää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen toteamuksia, joiden aineellinen paikkansapitämättömyys käy ilmi oikeudenkäyntiasiakirjoista.

63. Toinen tapaus on se, joissa valittaja väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut sille esitetyn selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla.

12 – Em. asia JCB Service v. komissio, tuomion 106 ja 107 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja asia C-328/05 P, SGL Carbon v. komissio, tuomio 10.5.2007 (Kok., s. I-3921, 41 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

13 – Ks. erityisesti em. asia JCB Service v. komissio, tuomion 106 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja asia SGL Carbon v. komissio, tuomion 41 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

14 – Ks. asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998 (Kok., s. I-8417, 128 kohta); asia C-359/01 P, British Sugar v. komissio, tuomio 29.4.2004 (Kok., s. I-4933, 47 kohta); yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005 (Kok., s. I-5425, 244 kohta) ja asia C-3/06 P, Groupe Danone v. komissio, tuomio 8.2.2007 (Kok., s. I-1331, 69 kohta).

15 – Ks. erityisesti em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 129 kohta; em. asia British Sugar v. komissio, tuomion 48 kohta ja em. yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 245 kohta.

16 – Ks. em. asia PKK ja KNK v. neuvosto, tuomion 35 kohta.

Tässä tilanteessa yhteisöjen tuomioistuin, jolla ei lähtökohtaisesti ole toimivaltaa tutkia sitä selvitystä, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on asian tosiseikastoa määrittäessään tukeutunut, voi suorittaa tuomioistuinvalvontaa. Valittajan on siis ilmoitettava täsmällisesti ne seikat, jotka se katsoo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ottaneen huomioon vääristyneellä tavalla, ja näytettävä toteen ne arviointivirheet, joiden vuoksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valittajan mukaan päätynyt niiden ottamiseen huomioon vääristyneellä tavalla. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan, mainitun tosiseikkojen huomioon ottamisen vääristyneellä tavalla on ilmettävä tuomioistuimelle toimitetusta aineistosta selvästi ilman, että on tarpeen ryhtyä uudelleen arvioimaan tätä tosiseikastoa ja selvitystä tai että pitää turvautua uusien todisteiden esittämiseen. [17]

64. Näiden seikkojen perusteella tarkastelen valittajien nyt esillä olevissa asioissa esittämien valitusperusteiden ja perustelujen tutkittavaksi ottamista.

VIII Väitettyä menettelyvirhettä koskevat perusteet

65. EY 225 artiklan ja yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 58 artiklan ensimmäisestä kohdan mukaan yhteisöjen tuomioistuimella on toimivalta tutkia, onko yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa tapahtunut valittajien edun vastaisia oikeudenkäyntivirheitä. Tältä osin sen on varmistettava, että yhteisön oikeuden yleisiä periaatteita sekä todistustaakkaa ja asian selvittämistä koskevia menettelysääntöjä on noudatettu. [18]

66. Yhteisöjen tuomioistuin katsoo, että oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja erityisesti puolustautumisoikeuksien ja oikeudenkäynnin kohtuullisen keston periaatteita sovelletaan myös niihin oikeudenkäynteihin, joiden kohteena on komission päätös siitä, että yritykselle määrätään sakkoa kilpailusääntöjen rikkomisesta. [19]

67. Seuraavaksi tarkastelen Bollorén ja Divipan esittämiä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa käydyn oikeudenkäynnin lainvastaisuutta koskevia valitusperusteita.

A *Ensimmäinen valitusperuste, joka koskee komission tekemästä Bollorén puolustautumisoikeuksien loukkaamisesta johtuvien seurausten virheellistä arviointia*

68. Bolloré moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että tämä laiminlöi sen puolustautumisoikeuksia, koska se ei

17 – Ks. erityisesti em. asia JCB Service v. komissio, tuomion 108 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja asia PKK ja KNK v. neuvosto, tuomion 37 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

18 – Ks. erityisesti em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 19 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

19 – Edellä alaviitteessä 18 mainittu asia, tuomion 21 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

tehnyt kaikkia asianmukaisia päätelmiä siitä, että komissio oli loukannut sen oikeutta tulla kuulluksi ja puolustautua hallinnollisen menettelyn aikana siltä osin kuin kyse oli sen osallistumisesta itse suoraan rikkomiseen.

71. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuitenkin totesi jäljempänä asian käsittelyssä, että komission tekemä puolustautumisoikeuksien periaatteen loukkaaminen ei ole riittävä peruste riidanalaisen päätöksen kumoamiselle. Se katsoi, että tällaisella menettelyvirheellä ei ollut tämän päätöksen päätösosan kannalta ratkaisevaa vaikutusta, koska komissio saattoi aivan oikein katsoa Bollorén olevan vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin osallistumisesta kartelliin.

1. Valituksenalainen tuomio

69. Ensimmäisessä oikeusasteessa Bolloré väitti, että väitetiedoksiantovaiheessa komissio katsoi sen osallistuneen rikkomiseen yksinomaan sillä perusteella, että se oli emoyhtiönä vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin toimista. Se katsoi, että riidanalaisessa päätöksessä sen sijaan esitettiin uusi väite, joka perustui siihen, että se olisi ollut itse ja itsenäisesti mukana kartellissa. Bolloré väitti, että koska komissio ei antanut sille mahdollisuutta ottaa kantaa tähän väitteeseen hallinnollisen menettelyn kuluessa, komissio on loukannut sen puolustautumisoikeuksia.

70. Ilmoitettuaan valituksenalaisen tuomion 66–68 kohdassa tämän periaatteen osalta merkityksellisen oikeuskäytännön ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi tämän tuomion 79 kohdassa, että Bolloré ei ole väitetiedoksiannon perusteella voinut saada tietoonsa väitettä, jonka mukaan se osallistui suoraan rikkomiseen, eikä myöskään niitä tosiseikkoja, jotka komissio päätöksessä esitti tämän väitteen tueksi, joten Bollorélla ei ole ollut mahdollisuutta tehokkaasti puolustautua hallinnollisen menettelyn kuluessa tämän väitteen ja näiden tosiseikkojen osalta.

72. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen perustelut ovat seuraavat:

”80 Joka tapauksessa on syytä korostaa, että vaikka [riidanalainen] päätös sisältää uusia tosiseikkoja tai oikeudellisia seikkoja koskevia väitteitä, joista asianomaisia yrityksiä ei ole kuultu, todettu virhe johtaa [tämän] päätöksen kumoamiseen tältä osin ainoastaan, jos kyseisiä väitteitä ei voida näyttää oikeudellisesti riittävällä tavalla toteen sellaisten [tässä] päätöksessä esitettyjen muiden seikkojen perusteella, joiden osalta kyseisillä yrityksillä on ollut tilaisuus esittää huomautuksensa.[20] Lisäksi Bollorén puolustautumisoikeuksien loukkaaminen voi vaikuttaa [riidanalaisen] päätöksen pätevyyteen Bollorén osalta vain, jos [tämä] päätös perustuu yksin siihen, että Bolloré on suoraan osallistunut kilpailusääntöjen

20 – Yhdistetyt asiat T-191/98 ja T-212/98–T-214/98, Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomio 30.9.2003 (Kok., s. II-3275, 196 kohta). Ks. vastaavasti myös asia T-86/95, Compagnie générale maritime ym. v. komissio, tuomio 28.2.2002 (Kok., s. II-1011, 447 kohta).

rikkomiseen.[21] Tässä tapauksessa Bollorén ei voida katsoa olevan vastuussa rikkomisesta, koska [kyseisessä] päätöksessä esitettyä uutta väitettä siitä, että se olisi osallistunut suoraan kartellin toimintaan, ei voida hyväksyä.

81 Jos sitä vastoin pääasian tutkimisen yhteydessä (ks. – – [valituksenalaisen tuomion] 123–150 kohta) ilmenee komission oikein katsoneen Bollorén olevan vastuussa tytäryhtiönsä Copigraphin osallistumisesta kartelliin, komission tekemä virhe ei voi olla perusteena [riidanalaisen] päätöksen kumoamiselle, koska sillä ei ole voinut olla toimielimen hyväksymän päätösosan kannalta ratkaisevaa vaikutusta.[22] Vakiintuneessa oikeuskäytännössä on katsottu, että siltä osin kuin tietyt päätöksen perustelut riittävät oikeudellisesti yksin perusteeksi tälle päätökselle, virheet, jotka saattaisivat rasittaa toimen muita perusteluja, eivät missään tapauksessa vaikuta tämän päätöksen päätösosaan.[23]”

73. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on osoittanut valituksenalaisen tuomion 123–149 kohdassa, että Bollorén pitää vastata rikkomisesta, johon sen tytäryhtiö Copigraph on syyllistynyt osallistuessaan kartelliin. Se päättelee tästä valituksenalaisen tuomion 150 kohdassa, että ”Bollorén vastuu rikkomisesta on näin ollen näytetty toteen riippumatta sen suorasta osallistumisesta rikkomiseen, mitä koskeva väite on hylätty (ks. [valituksenalaisen tuomion] 66–81 kohta)”.

74. Kaiken edellä esitetyn perusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi Bollorén kanneperusteen, jonka mukaan puolustautumisoikeuksia ja kontradiktorista periaatetta on loukattu sen vuoksi, että väitetiedoksianto ja päätös eivät ole yhdenmukaisia.

2. Asianosaisten lausumat

75. Bolloré väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on virheellisesti hylännyt sen esittämän riidanalaisen päätöksen kumoamisperusteen, joka koskee sitä, että lähetettyään Bollorélle väitetiedoksiannon, jonka mukaan sen piti olla vastuussa ainoastaan tytäryhtiönsä Copigraphin rikkomisesta, komission riidanalaisessa päätöksessä se tuomittiin myös osallistumisesta itse suoraan kartellin toimintaan. Se katsoi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on loukannut puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatteita yhtäältä, kun se kieltäytyi kumoamasta riidanalaista päätöstä siltä osin, ja toisaalta, kun se katsoi, että todettu virhe ei ollut vaikuttanut tämän päätöksen päätösosaan.

21 – Ks. vastaavasti asia T-352/94, Mo och Domsjö v. komissio, tuomio 14.5.1998 (Kok., s. II-1989, 74 kohta).

22 – Ks. vastaavasti asia T-126/99, Graphischer Maschinenbau v. komissio, tuomio 14.5.2002 (Kok., s. II-2427, 49 kohta) ja asia T-209/01, Honeywell v. komissio, tuomio 14.12.2005 (Kok., s. II-5527, 49 kohta).

23 – Ks. vastaavasti myös yhdistetyt asiat C-302/99 P ja C-308/99 P, komissio ja Ranska v. TF1, tuomio 12.7.2001 (Kok., s. I-5603, 26–29 kohta ja asia T-87/05, EDP v. komissio, tuomio 21.9.2005 (Kok., s. II-3745, 144 kohta).

76. Bolloré esittää väitteensä tueksi ensiksi useita kilpailua rajoittavien kauppatapojen ja yrityskeskittymien oikeudenalaa koskevia yhteisöjen tuomioistuimen ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomioita osoittaakseen, että jättäessään kumoamatta riidanalaisen päätöksen väitetiedoksiannon epätäydellisyydestä huolimatta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin loukkasi puolustautumisoikeuksia. [24]

77. Toiseksi Bolloré väittää, että oikeuskäytäntö, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tukeutunut, ei päde tässä. Yhtäältä valituksenalaisen tuomion 80 kohdassa mainittu ensimmäinen ratkaisujen joukko koskee tilannetta, joka on erilainen kuin käsittelyn kohteena olevassa asiassa. Se katsoo, että näissä tuomioissa yhteisöjen tuomioistuimet ovat todenneet väitetiedoksiannossa epätäsmällisyyden, joka ei koskenut vastuiden tarkkaa määrittämistä ja tunnistamista vaan ainoastaan tosiseikkoja eli moitittua toimintaa. Toisaalta valituksenalaisen tuomion 80 kohdassa mainittu toinen ratkaisujen joukko on edellistä vieläkin etäämmällä käsitellystä asiasta. Se mukaan nämä tuomiot nimittäin koskevat valtiontukien ja yrityskeskittymien valvontaan liittyviä menettelyjä.

78. Kolmanneksi Bolloré kiistää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen puolustautumisoikeuksiin omaksuman finalistisen lähestymistavan, jonka mukaan toimi kumotaan ainoastaan silloin, jos kyseisen säännön loukkaaminen on kyseisen asianosaisen etujen vastainen. Tällainen lähestymistapa ei sovellu kaikkiin menettelyvirheisiin, eikä erityisesti käsittelyn kohteena olevassa asiassa.

79. Neljänneksi Bolloré arvostelee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointia siitä, että sillä ei ole mitään syytä kumota riidanalaisen päätöksen päätösosaa siltä osin kuin se koskee Bolloréta, koska sillä ei olisi mitään vaikutusta sille määrättyyn 22,68 miljoonan euron sakkoon. Se väittää, että tässä päättelyssä on tapahtunut oikeudellinen virhe, koska siinä ei ole otettu huomioon tapaa, jolla tämä summa on laskettu.

80. Komissio katsoo, että väitteitä ei voida ottaa tutkittavaksi, koska niissä toistetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa jo esitetyt perustelut ja että ne ovat joka tapauksessa perusteettomia siltä osin kuin Bollorén syyksi on luettu sen tytäryhtiö Copigraphin toiminta, jonka vastuuseen joutuminen ei ole ollut käsittelyn kohteena. Se vastaa, että riidanalainen päätös perustuu, sellaisena kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen vahvistanut valituksenalaisessa tuomiossa, Bolloréta koskevin osin ainoastaan tämän vastuuseen sen tytäryhtiön toiminnasta. Komissio katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin oli ainoastaan soveltanut hyvin perinteisellä tavalla yhteisön oikeuskäytäntöä.

24 – Tältä osin Bolloré viittaa yhdistettyihin asioihin C-89/85, C-104/85, C-114/85, C-116/85, C-117/85 ja C-125/85–C-129/85, Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio, tuomio 31.3.1993 (Kok., s. I-1307); yhdistettyihin asioihin C-395/96 P ja C-396/96 P, Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomio 16.3.2000 (Kok., s. I-1365); asiaan C-176/99 P, ARBED v. komissio, tuomio 2.10.2003 (Kok., s. I-10687); yhdistettyihin asioihin T-39/92 ja T-40/92, CB ja Europay v. komissio, tuomio 23.2.1994 (Kok., s. II-49) ja asiaan T-310/01, Schneider Electric v. komissio, tuomio 22.10.2002 (Kok., s. II-4071).

3. Asian arviointi

81. Mielestäni valituksenalaisessa tuomiossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tehnyt oikeudellisen virheen siltä osin kuin se ei ole ottanut huomioon kaikkia niitä seurauksia, joita aiheutui siitä, että komissio oli loukannut puolustautumisoikeuksia, jotka tunnetusti muodostavat yhteisön oikeusjärjestyksen perusperiaatteen. [25]

82. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päättely ei mielestäni ole tyydyttävä. Vaikka nimittäin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tunnustaa tämän periaatteen perustavanlaatuisen luonteen sekä siihen liittyvät vaatimukset, se katsoo, että se, että komissio loukkasi Bollorén puolustautumisoikeuksia, ei riitä perusteeksi riidanalaisen päätöksen kumoamiselle, koska komission lainvastaisella menettelyllä ei ollut ratkaisevaa merkitystä tämän päätöksen päätösosaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tyytyy siis hylkäämään yhdessä valituksenalaisen tuomion kohdassa väitteen Bollorén henkilökohtaisesta ja suorasta osallistumisesta rikkomiseen.

83. Jos puolustautumisoikeudet ovat ”yhteisön oikeuden perusperiaate”, kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, eikö siitä seuraa väistämättä riidanalaisen päätöksen kumoaminen tai ainakin niiden seikkojen mitätöityminen, joiden osalta yritys ei ole voinut puolustautua?

84. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota, jossa etusija on hallinnollisen menettelyn tehokkuudella, on syytä tarkastella tietyin varauksin. Siinä kyseenalaistetaan puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatteen perustavanlaatuinen luonne menettelyssä, joka on rikosoikeudellisen menettelyn kaltainen ja jossa komissiolla on hyvin laaja harkintavalta ja jossa tuomioistuinvalvonta on suppea.

85. Ennen kuin tarkastellaan seikkoja, joihin arviointini perustuu, haluan muistuttaa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä, joka liittyy puolustautumisoikeuksien kunnioittamiseen EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä.

a) Puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä ja siihen liittyvä yhteisön oikeuskäytäntö

86. Yhteisöjen tuomioistuin on nimenomaisesti hyväksynyt yhteisön oikeuden yleisen periaatteen, jonka mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. [26] Tämä oikeus on saanut vaikutteita Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun ihmisoi-

25 – Asia C-7/98, Krombach, tuomio 28.3.2000 (Kok., s. I-1935, 25 ja 26 kohta).

26 – Ks. erityisesti yhdistetyt asiat C-403/04 P ja C-405/04 P, Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomio 25.1.2007 (Kok., s. I-729, 115 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

keuksia ja perusvapauksia koskevan Euroopan ihmisoikeussopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 6 artiklan 1 kappaleesta. [27]

87. Muistutan, että tämän määräyksen mukaan ”jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä”.

88. Puolustautumisoikeudet nimenomaisesti ovat erityisen merkittävässä asemassa komission suorittamassa hallinnollisessa tutkintamenettelyssä siltä osin kuin kyse on EY 81 ja EY 82 artiklan rikkomisista. [28] Yhteisöjen tuomioistuin on useissa yhteyksissä korostanut, että näiden oikeuksien kunnioittaminen on yhteisön oikeuden perusperiaate. [29]

89. Mainittujen oikeuksien sisältö on oikeuskäytännössä vuosien kuluessa jatkuvasti tarkentunut ja konkretisoitunut yhteisön lainsäätäjän toimesta. [30]

90. Yhteisöjen tuomioistuimen mukaan puolustautumisoikeuksien kunnioittaminen edellyttää, että asianomainen yritys saa hallinnollisen menettelyn kuluessa ilmaista asianmukaisesti näkemyksensä esiin tuotujen tosiseikkojen ja olosuhteiden paikkansapitävyydestä ja merkityksestä sekä niistä asiakirjoista, joita komissio on käyttänyt EY:n perustamissopimuksen rikkomista koskevan väitteensä tukena. [31]

91. Asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 kohdassa säädetään vastaavasti, että niille, joita asia koskee, lähetetään väitetiedoksianto. [32]

27 – EU 6 artiklan 2 kohdassa on vahvistettu tämä oikeuskäytäntö, sillä sen mukaan ”unioni pitää arvossa yhteisön oikeuden yleisinä periaatteina perusoikeuksia, sellaisina kuin ne taataan [Euroopan ihmisoikeussopimuksessa] ja sellaisina kuin ne ilmenevät jäsenvaltioiden yhteisessä valtiosääntöperinteessä”.

28 – Yhteisöjen tuomioistuin on todennut tarpeelliseksi taata, että komissio kunnioittaa puolustautumisoikeuksia tehtäviensä hoidossa ja erityisesti sellaisissa hallinnollisissa menettelyissä, joissa voidaan määrätä seuraamuksia, erityisesti sakkoja tai uhkasakkoja (ks. erityisesti asia 85/76, Hoffman-La Roche v. komissio, tuomio 13.2.1979 (Kok., s. 461, Kok. Ep. IV, s. 341, 9 kohta); asia 322/81, Nederlandsche-Industrie-Michelin, tuomio 9.11.1983 (Kok., s. 3461, Kok. Ep. VII, s. 339, 7 kohta); yhdistetyt asiat 46/87 ja 227/88, Hoechst v. komissio, tuomio 21.9.1989 (Kok., s. 2859, Kok. Ep. X, s. 145, 15 kohta); asia 374/87, Orkem v. komissio, tuomio 18.10.1989 (Kok., s. 3283, 32 ja 33 kohta); em. asia Krombach, tuomion 25 ja 26 kohta ja em. asia ARBED v. komissio, tuomion 19 kohta). Näitä oikeuksia on kunnioitettava koko hallinnollisen menettelyn ajan alustavasta tutkintavaiheesta alkaen, koska sillä voi olla ratkaiseva merkitys hankittaessa todisteita yrityksen lainvastaisista toimista (ks. erityisesti em. yhdistetyt asiat Hoechst v. komissio, tuomion 15 kohta ja em. asia Orkem v. komissio, tuomion 33 kohta).

29 – Ks. erityisesti em. asia Groupe Danone v. komissio, tuomion 68 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

30 – Ks. tältä osin neuvoston asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 ja 2 kohdassa säädetyistä kuulemisista 25.7.1963 annettu komission asetus N:o 99/63/ETY (EYVL 1963, 127, s. 2268), joka on korvattu asetuksen (EY) N:o 1/2003 antamisen jälkeen EY:n perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklan mukaisten komission menettelyjen kulusta 7.4.2004 annetulla komission asetuksella (EY) N:o 773/2004 (EUVL L 123, s. 18).

31 – Ks. erityisesti em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 66 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

32 – Tämän säännöksen mukaan ”ennen [mainitun asetuksen] 2, 3, 6, 7, 8, 15 ja 16 artiklassa tarkoitettujen päätösten tekemistä komission on varattava yrityksille tai yritysten yhteenliittymille, joita asia koskee, tilaisuus esittää huomautuksensa komission niitä vastaan esittämistä väitteistä”.

92. Yhteisöjen tuomioistuimen mukaan tämä asiakirja muodostaa olennaisen menettelyllisen takeen, [33] jonka vaatimukset on määritelty hyvin aikaisessa vaiheessa, yksityiskohtaisessa oikeuskäytännössä. [34] Väitetiedoksiannossa on esitettävä selkeästi kaikki ne olennaiset seikat, joihin komissio menettelyn kyseisessä vaiheessa perustaa näkemyksensä. Näitä seikkoja ovat muun muassa tosiseikat, joista yritystä moititaan, niiden oikeudellinen luonnehdinta ja todistusaineisto, johon komissio tukeutuu, sekä rikkomisen keston kaltaiset seikat, jotka se ottaa huomioon määrittäessään sakkoa. Edellä mainitussa asiassa ARBED vastaan komissio antamassaan tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin toteaa myös, että väitetiedoksiannossa on yksiselitteisesti täsmennettävä se oikeushenkilö, jolle sakot mahdollisesti määrätään.

93. Tämä voidaan kuitenkin tehdä tiivistelmänomaisesti, eikä päätöksen tarvitse välttämättä täydellisesti vastata väitetiedoksiantoa. Yhteisöjen tuomioistuimen mukaan väitetiedoksianto on valmisteleva asiakirja, jossa tehdyt tosiseikkoja ja oikeudellisia kysymyksiä koskevat arviot ovat täysin väliaikaisia. [35] Komission on otettava huomioon hallinnollisessa menettelyssä esille tulleet seikat joko hylätäkseen sellaiset väitteet, jotka ovat osoittautuneet perusteettomiksi, tai muuttaakseen ja täydentääkseen niin tosiseikkojen kuin oikeusseikkojen osalta perustelujaan, edellyttäen kuitenkin, että se perustaa päätöksensä ainoastaan sellaisiin seikkoihin, joista asianomaisilla on ollut tilaisuus esittää näkemyksensä, ja että kyseisille yrityksille on annettu hallinnollisen menettelyn kuluessa niiden puolustuksen kannalta tarpeelliset tiedot.

94. Valituksenalaisen tuomion 68 kohdassa mainitun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan hallinnollisessa menettelyssä ilmennyttä puolustautumisoikeuksien loukkaamista arvioidaan komission väitetiedoksiannossa ja päätöksessä esittämien väitteiden perusteella.

95. Nämä menettelylliset takeet on vahvistettu asetuksen N:o 17 19 artiklan 1 kohdassa sekä asetuksen N:o 99/63 [36] 2 ja 4 artiklassa ennen kuin ne kodifioitiin asetuksen N:o 1/2003 27 artiklassa ja asetuksen N:o 773/2004 10–12 ja 15 artiklassa.

96. Näin ollen Bollorén esittämän valitusperusteen oikeellisuutta on syytä tarkastella näiden seikkojen perusteella.

33 – Yhdistetyt asiat 100/80–103/80, Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983 (Kok., s. 1825, Kok. Ep. VII, s. 133, 10 ja 14 kohta).

34 – Ks. erityisesti em. asia Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 14 ja 15 kohta; em. asia ARBED v. komissio, tuomion 20 ja 21 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 142–146 kohta.

35 – Ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 142/84 ja 156/84, British American Tobacco ja Reynolds Industries v. komissio, tuomio 17.11.1987 (Kok., s. 4487, Kok. Ep. IX, s. 249, 70 kohta).

36 – Kyseisen asetuksen 2 artiklan 1 kohdassa todetaan, että ”komission on annettava yrityksille ja yritysten yhteenliittymille kirjallisesti tiedoksi niitä vastaan esitetyt väitteet. Tiedoksianto on osoitettava kullekin niistä tai niiden nimeämälle yhteiselle edustajalle”. Mainitun asetuksen 2 artiklan 3 kohdan mukaan ”yritykselle tai yritysten yhteenliittymälle voidaan määrätä sakko tai uhkasakko vain, jos vastaväitteet on annettu tiedoksi 1 kohdassa säädetyllä tavalla”. Asetuksen N:o 99/63 4 artiklassa puolestaan säädetään, että ”komissio saa päätöksissään ottaa huomioon ainoastaan sellaiset yrityksiä ja yritysten yhteenliittymiä vastaan esitetyt väitteet, joiden osalta näille on varattu tilaisuus esittää huomautuksensa”.

b) Bollorén esittämän valitusperusteen tarkastelu

97. Kuten olen edellä todennut, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut Bollorén puolustautumisoikeuksia loukatun, koska tämä ei ole väitetiedoksiannon perusteella voinut saada tietoonsa väitettä, jonka mukaan se osallistui itse suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen, eikä myöskään niitä tosiseikkoja, jotka komissio päätöksessä esitti tämän väitteen tueksi.

98. Tästä huolimatta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut, että komission tekemä virhe ei voi olla perusteena päätöksen kumoamiselle, koska sillä ei ollut päätöksen päätösosan kannalta ratkaisevaa vaikutusta.

99. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on nimittäin valituksenalaisen tuomion 81 kohdassa todennut, että ”vakiintuneessa oikeuskäytännössä on katsottu, että siltä osin kuin tietyt päätöksen perustelut riittävät oikeudellisesti yksin perusteeksi tälle päätökselle, virheet, jotka saattaisivat rasittaa toimen muita perusteluja, eivät missään tapauksessa vaikuta tämän päätöksen päätösosaan”. [37]

100. Valituksenalaisen tuomion 150 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on siis ”sivuuttanut” [38] väitteen Bollorén suorasta vastuusta rikkomiseen ja tarkasteltuaan kaikkia kyseisen yrityksen esittämiä perusteluja hylännyt sen kumoamista koskevan kanteen.

101. Mielestäni ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen soveltaessaan tätä oikeuskäytäntöä esillä olevaan asiaan.

102. On totta, että ne perustelut, joiden osalta Bolloréta on kuultu, riittävät yksin perusteeksi tämän tuomitsemiseen siltä osin kuin sen on katsottava olevan vastuussa tytäryhtiönsä toimista.

103. Riidanalaisen päätöksen päätösosa pysyy muuttumattomana kahdesta syystä. Ensiksi komissio oli katsonut, että konsernin emoyhtiönä Bollorén oli vastattava tytäryhtiönsä tekemästä rikkomisesta. Se oli siis sellaisenaan vastuussa EY 81 artiklan rikkomisesta, ja riidanalaisen päätöksen 1 artiklan sanamuoto pysyi itse asiassa samana. Toiseksi kyseisen päätöksen 3 artiklassa tarkoitetun sakon määrä ei myöskään muuttunut – niin yllättävää kuin se onkin – komission käyttämän laskentamenetelmän vuoksi. Asianomaisille yrityksille asetettu sakko on nimittäin laskettu

37 – Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin viittaa yhteisöjen tuomioistuimen antamaan tuomioon em. yhdistetyissä asioissa komissio ja Ranska v. TF1, tuomion 26–29 kohta ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomioon em. asiassa Tribunal EDP v. komissio, tuomion 144 kohta.

38 – Korostus tässä.

itsejäljentävän paperin ETA:ssa toteutuneen myynnin perusteella lasketusta liikevaihdosta. Bollorén tapauksessa ainoastaan sen tytäryhtiöllä oli tällainen liikevaihto. Tästä seuraa, että jos Bollorén katsotaan olevan yksin vastuussa tytäryhtiönsä toimista, sakon määrä pysyy samana kuin se oli ollut riidanalaisen päätöksen päätösosassa.

104. Mielestäni ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tarkoittamaa valituksenalaisen tuomion 81 kohdassa mainittua oikeuskäytäntöä ei silti olisi pitänyt soveltaa esillä olevaan asiaan. Katson, että kyseessä olevan asian kaltaisessa asiassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voinut vain hylätä väitettä, joka perustui Bollorén osallistumiseen itse suoraan kartelliin, ilman että se olisi tehnyt tästä muita päätelmiä riidanalaisen päätöksen laillisuuden kannalta, seuraavista syistä:

– koska ensiksikin siinä tapauksessa ei otettaisi huomioon puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaatteen tunnustetusti perustavanlaatuista luonnetta

– koska toiseksi yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytäntö on tältä osin hyvin tiukka

– koska kolmanneksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvio merkitsee, että komission EY 81 artiklan 1 kohdan nojalla tekemästä langettavasta päätöksestä johtuvat seuraukset jätetään huomioimatta

– koska neljänneksi tässä on kyse luonteeltaan lähes rikosoikeudellisen menettelyn kaltaisesta menettelystä, johon voidaan soveltaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen määräyksiä.

105. Tarkastelen jatkossa tarkemmin jokaista näistä perusteluista.

106. Ensiksi vaikuttaa siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin jättää valituksenalaisessa tuomiossa huomioimatta kyseisen oikeuden luonteen ja asettaa etusijalle komission toimen tehokkuuden ja kilpailulainsäädännön pakottavuuden.

107. On nimittäin muistettava, että komissio ei rikkonut pelkästään muotosäännöstä vaan yrityksen rikkomiseen osallistumista koskevaa oikeutta puolustautua. On muistettava, että yhteisön oikeusjärjestyksen perusperiaatteena pidettävä puolustautumisoikeuksien kunnioittamisen periaate on olen-

nainen menettelymääräys. Tästä seuraa, että yhteisöjen tuomioistuinten pitäisi mielestäni määrätä tämän periaatteen loukkaamisesta jo sinänsä EY 230 artiklasta johtuvat seuraamukset ja siis kumota kyseinen toimi kokonaan tai osittain.

108. Toiseksi on niin, että kun yhteisöjen tuomioistuin toteaa, että yritysten puolustautumisoikeuksia on loukattu erityisesti siksi, että väitetiedoksianto ja päätös eivät ole yhdenmukaisia, kumotessaan kokonaan tai osittain päätöksen, joka liittyy tosiseikkoihin tai väitteisiin, joiden osalta asianosaiset eivät ole voineet esittää huomautuksiaan, se suhtautuu hyvin suojelevasti yritysten oikeuksiin ja hyvin ankarasti komissioon nähden.

109. Tältä osin tuomioistuin soveltaa perinteisellä tavalla EY 230 artiklaa, jonka mukaan yhteisöjen tuomioistuin voi kumota kaikki sellaiset komission toimet, jotka rikkovat menettelymääräyksiä. Yhteisöjen tuomioistuin soveltaa myös asetuksen N:o 99/63 4 artiklaa ja asetuksen N:o 773/2004 11 artiklan 2 kohtaa, joiden mukaan komissio saa päätöksissään ottaa huomioon, kuten muistamme, ainoastaan sellaiset yrityksiä ja yritysten yhteenliittymiä vastaan esitetyt väitteet, joiden osalta näille on varattu tilaisuus esittää näkemyksensä.

110. Yhteisöjen tuomioistuin kumoaa päätöksen osittain, jos riidanalaiset seikat voidaan, niiden sisällön tärkeydestä riippumatta, erottaa muista määräyksistä. [39]

111. Kyse voi olla seikoista, jotka ovat selvästi liitännäisiä suhteessa lopullisessa päätöksessä moitittuun rikkomiseen, esimerkiksi jos on todettu, ettei komissio ole toimittanut yrityksille tiettyjä asiakirjoja, joiden perusteella se on voinut arvioida näiden toimintaa EY 81 artiklan kannalta. Tässä tapauksessa yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että tällainen loukkaaminen ei voi vaikuttaa koko päätöksen pätevyyteen mutta että näiden asiakirjojen sisältöä ei sitä vastoin pidä ottaa huomioon tutkittaessa päätöksen asianmukaisuutta. [40]

112. Kyse voi olla myös sellaisista moitittua rikkomista koskevista olennaisista seikoista kuin rikkomisen kesto tai siitä vastuussa olevien yritysten tunnistaminen.

113. Edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Musique Diffusion française ym. vastaan komissio komissio ei ollut ilmoittanut kantajille, että se oli aikeissa vahvistaa kyseisen

39 – Ks. erityisesti asia 17/74, Transocean Marine Paint Association v. komissio, tuomio 23.10.1974 (Kok., s. 1063, Kok. Ep. II, s. 363, 21 kohta).

40 – Em. yhdistetyt asiat Musique Diffusion française ym. v. komissio, tuomion 30 kohta. Ks. myös asia 107/82, AEG-Telefunken v. komissio, tuomio 25.10.1983 (Kok., s. 3151, Kok. Ep. VII, s. 281, 30 kohta).

päätöksen 1 artiklassa yritysten syyllistyneen rikkomiseen, joka oli kestoltaan pitempi kuin mitä väitetiedoksiannossa oli ilmoitettu. Yhteisöjen tuomioistuin kumosi tämän päätöksen ”niiltä osin kuin yhdenmukaistettujen menettelytapojen [oli] todettu ylittäneen ajanjakson tammikuun loppu / helmikuun alku 1976”, toisin sanoen ajanjakson, josta yritykset eivät olleet voineet esittää näkemyksiään. [41]

114. Kahdessa muussa edellä mainitussa asiassa, eli yhdistetyissä asioissa Compagnie maritime belge transports ym. vastaan komissio ja asiassa ARBED vastaan komissio, annetuissa tuomioissa väitetiedoksianto oli ristiriitainen niiden oikeushenkilöiden osalta, joille EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomiseen perustuva sakko voitiin määrätä.

115. Ensimmäisessä asiassa väitetiedoksiannossa oli määritelty ainoastaan kollektiivinen rikkoja, joka kyseisessä tapauksessa oli linjakonferenssi. Päätöksessään komissio kuitenkin määräsi yksittäisen sakon tietyille konferenssin jäsenille. Tästä päätöksestä nostettiin kumoamiskanne ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa, joka hylkäsi kyseisten jäsenten menettelyllisten oikeuksien rikkomista koskevan kanneperusteen sillä perusteella, että nämä olivat tietoisia väitetiedoksiannosta ja olivat itse vastanneet komission esittämiin väitteisiin. [42]

116. Yhteisöjen tuomioistuin totesi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehneen oikeudellisen virheen, mistä seurasi tuomion kumoaminen. Se katsoi, että linjakonferenssille osoitetulla väitetiedoksiannolla ei riittävän selvästi ilmoitettu sen jäsenille, että kullekin niistä tultaisiin määräämään sakkoja, jos rikkomisen todetaan tapahtuneen. Asian käsittelyn yhteydessä yhteisöjen tuomioistuin siis kumosi päätöksen ne säännökset, joilla kyseisen konferenssin jäsenille määrättiin erillisiä sakkoja. [43]

117. Toisessa asiassa komissio ei ilmoittanut väitetiedoksiannossa aikomuksestaan kohdentaa vastuun tytäryhtiön toiminnasta emoyhtiöön eli ARBED SA:han, jolloin sakon määrä laskettiin emoyhtiön oman liikevaihdon perusteella. [44] Vaikka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että kyseisen yhtiön puolustautumisoikeuksia oli loukattu, se ei puuttunut tähän menettelyvirheeseen, koska emoyhtiön ja sen tytäryhtiön roolista ja vastuusta oli ollut epäselvyyttä koko hallinnollisen menettelyn ajan.

118. ARBED SA:n tekemän valituksen yhteydessä yhteisöjen tuomioistuin kumosi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätöksen. Vaikka tämä yhtiö oli saanut tiedon sen tytäryhtiölle osoitetusta väitetiedoksiannosta ja menettelystä tätä vastaan, yhteisöjen tuomioistuin katsoi kuitenkin, ettei sen perusteella voida päätellä, ettei

41 – 15 ja 16 kohta.

42 – Yhdistetyt asiat T-24/93–T-26/93 ja T-28/93, Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomio 8.10.1996 (Kok., s. II-1201, 35 kohta).

43 – Em. yhdistetyt asiat Compagnie maritime belge transports ym. v. komissio, tuomio 8.10.1996, 141–150 kohta.

44 – Asia T-137/94, ARBED v. komissio, tuomio 11.3.1999 (Kok., s. II-303).

valittajan puolustautumisoikeuksia ollut loukattu. Se katsoi, että ”epäselvyys, jonka ainoastaan uusi, valittajalle sääntöjenmukaisesti osoitettu väitetiedoksianto olisi voinut poistaa ja joka koski oikeudellista henkilöä, jolle sakot määrättäisiin, jatkui hallinnollisen menettelyn päättymiseen asti”. [45] Tästä seurasi, että asian uudelleen käsittelyn yhteydessä yhteisöjen tuomioistuin kumosi kyseisen päätöksen ”siltä osin kuin se koski ARBED SA:ta”.

119. On totta, että näissä asioissa virheellisillä perusteluilla oli suora vaikutus kyseessä olleen päätöksen päätösosaan. Edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Musique Diffusion française ym. vastaan komissio päätöksen 1 artikla oli virheellinen siltä osin kuin se koski ajanjaksoa, jonka osalta yrityksillä ei ollut ollut mahdollisuutta esittää näkemyksiään. Yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Compagnie maritime belge transports ym. vastaan komissio päätöksen 6 artikla oli virheellinen siltä osin kuin siinä tuomittiin tietyt sellaiset yritykset, joita ei ollut tiedotettu asianmukaisesti, maksamaan erillistä sakkoa. Lopuksi yhteisöjen tuomioistuimen edellä mainitussa asiassa ARBED vastaan komissio kyseessä olleen päätöksen 4 artikla oli virheellinen, koska siinä emoyhtiö eli ARBED SA tuomittiin maksamaan sakko.

120. Mielestäni yhteisöjen tuomioistuin kiinnitti riidanalaisten perusteluiden olennaiseen tai liitännäiseen luonteeseen enemmän huomiota kuin virheellisen perustelun mahdolliseen vaikutukseen päätöksen päätösosaan. Näissä asioissa jokainen virheellisistä perusteluista oli olennainen osa moitittua kilpailusääntöjen rikkomista.

121. Käsiteltävänä olevassa asiassa on samanlainen tilanne vastuullisten yritysten tunnistamisen suhteen. Riidanalainen väite nimittäin koskee Bollorén osallistumista itse suoraan rikkomiseen. Väitteessä tätä yritystä kohdellaan kilpailusääntöjen rikkojana. Mikäli tällainen väite on hylättävä, koska mainittu yritys ei ole voinut puolustautua, siitä on kuitenkin silloin syytä tehdä kaikki kyseisiin seikkoihin perustuvan riidanalaisen päätöksen laillisuutta koskevat päätelmät.

122. Jos kolmanneksi katsotaan, että Bollorén puolustautumisoikeuksien loukkaaminen ei voi vaikuttaa riidanalaisen päätöksen pätevyyteen siltä osin kuin se koskee Bolloréta, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei mielestäni ota huomioon niitä seurauksia, jotka liittyvät komission EY 81 artiklan 1 kohdan nojalla tekemään langettavaan päätökseen.

123. Bollorélla on mielestäni yhtäältä periaatteellinen intressi saada riidanalainen päätös kumotuksi, koska siinä katsotaan sen osallistuneen itse suoraan rikkomiseen.

45 – Em. asia ARBED v. komissio, tuomio 2.10.2003, 22–25 kohta.

124. Toisaalta katson, että siltä osin kuin riidanalainen päätös pohjautuu perusteluun, johon liittyy virhe, se on kumottava selvyyden ja oikeusvarmuuden vuoksi erityisesti EY 81 artiklan rikkomisesta johtuvien siviilioikeudellisten seuraamusten kannalta.

125. Jos nimittäin komissio toteaa EY 81 artiklaa rikotun, tästä rikkomisesta kärsineet osapuolet voivat nostaa kansallisissa tuomioistuimissa siviilioikeudellista vastuuta koskevan kanteen kyseessä olevan kilpailunvastaisen käytännön toimeenpanijoita vastaan vaatiakseen vahingonkorvausta kärsitystä vahingosta. [46] Oikeussubjekteja, jotka voivat turvautua tähän suojeluun, ovat kolmannet osapuolet eli kuluttajat ja kilpailijat, joille kilpailunvastainen sopimus on ollut vahingollinen, mutta poikkeustilanteissa myös kyseisen sopimuksen osapuoli. [47]

126. Tältä osin komission päätös, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuimet ovat sen vahvistaneet tai kumonneet, on peruste, jonka nojalla nämä voivat nostaa kanteen. Erityisesti tilanteessa, jos kyse on moninaisesta, yhteisestä ja keskeytymättömästä rikkomisesta, olennaista on siis, että päätöksessä määritellään hyvin selkeästi yritysten vastuut rikkomisessa. Mikäli mainitusta päätöksestä seuraa kyseessä oleville yrityksille siviilioikeudellinen vastuu, se koskee ainoastaan niiden toteen näytettyä osallistumista rangaistavaan ja asianmukaisesti rajattuun yhteistoimintaan. Tämä on välttämätön ennakkoedellytys vahingonkorvauskanteen tehokkaalle käytölle, jota komissio puolustaa voimakkaasti valkoisessa kirjassaan yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista. [48]

127. Käsiteltävänä olevassa asiassa, kun otetaan huomioon nämä seikat, minusta näyttää siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei siis voinut vain hylätä kyseistä väitettä ”puhdistamatta” riidanalaista päätöstä seikoista, joihin komissio oli perustanut Bollorén oman vastuun. Väitteen hylkääminen ei mitenkään vastaa sen kumoamista yhteisöjen tuomioistuimissa, ja näin ollen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei poista sitä yhteisön oikeusjärjestelmästä, mutta jos se kumotaan, sen ei katsota olleen koskaan olemassa. Tämä päättely ei takaa kyseessä olevan rikkomisen toteamista koskevassa menettelyssä riittävää selvyyttä roolista ja vastuista, jotka kuuluvat Bollorélle, joka saattaa tämän menettelyn päätteeksi joutua kantamaan vastuun kyseisestä rikkomisesta.

46 – Asia C-453/99, Courage ja Crehan, tuomio 20.9.2001 (Kok., s. I-6297, 24–28 kohta) ja yhdistetyt asiat C-295/04–C-298/04, Manfredi ym., tuomio 13.7.2006 (Kok., s. I-6619, 39, 58–61 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Näissä tuomioissa yhteisöjen tuomioistuin on muistuttanut, että EY 81 artiklan 1 kohta samoin kuin EY 82 artikla tuottaa välittömiä oikeusvaikutuksia yksityisten välisissä suhteissa, ja sillä perustetaan välittömästi yksityisten oikeussubjektien hyväksi oikeuksia, joita kansallisten tuomioistuinten on suojeltava. Yhteisöjen tuomioistuimen mukaan näihin sisältyy oikeussubjektien oikeus saada suojaa mitättömän sopimuksen mahdollisesti aiheuttamilta vahingoilta.

47 – Mielestäni nämä kaksi esimerkkitapausta ovat melko harvinaisia ja koskevat ainoastaan vertikaalisia kartellisopimuksia, joissa yritys, jolla on vetäjän asema, käyttää yksipuolisia toimintatapoja, esimerkiksi kiertokirjettä, jossa se edellyttää, että toimittaja soveltaa jälleenmyyntiin tiettyä vähimmäishintaa.

48 – KOM(2008) 165 lopullinen. Tämä valkoinen kirja on jatkoa vihreälle kirjalle yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta johtuvista vahingonkorvauskanteista (KOM(2005) 672 lopullinen) sekä Euroopan parlamentin päätöslauselmalle 25.4.2007 vihreästä kirjasta.

128. Neljänneksi katson, että tuomioistuimen valvonnan on oltava tavanomaista tiukempaa, koska puolustautumisoikeuksia on loukannut komissio rikosoikeudellisen kaltaisessa menettelyssä, joka saattaa kuulua Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen määräysten piiriin.

129. Muistutan, että tämän määräyksen mukaan *"jokaisella on oikeus* kohtuullisen ajan kuluessa *oikeudenmukaiseen* ja julkiseen *oikeudenkäyntiin* laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen [yksityisluonteisista] oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä". [49]

130. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei vaadi, että kaikki näihin kahdentyyppiseen menettelyyn liittyvät toimielimet täyttävät kaikki Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklasta johtuvat edellytykset. Jos päätöksen siis tekee hallinnollinen viranomainen, joka ei voi tarjota kaikkia oikeudenkäyntimenettelyyn liittyviä takeita, täyden toimivallan omaavan lainkäyttöelimen on voitava valvoa sitä myöhemmin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen määräyksiä noudattaen. [50]

131. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan soveltaminen EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyyn on herättänyt lukuisia kysymyksiä, erityisesti siksi, että komissiota ei voida luonnehtia tässä määräyksessä tarkoitetuksi "tuomioistuimeksi", [51] ja siksi, että menettely ei ole rikosoikeudellinen sen varsinaisessa merkityksessä.

132. Näyttää kuitenkin siltä, että asetuksen N:o 17 15 artiklassa tarkoitetut sakot ovat luonteeltaan ja määrältään rinnastettavissa rikosoikeudelliseen seuraamukseen (vaikka ne ovatkin termin suppeassa merkityksessä hallinnollisen seuraamuksen luonteisia) ja että kun otetaan huomioon komission tutkimus-, tutkinta- ja päätöksentekotehtävät, EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettely on luonteeltaan lähes rikosoikeudellisen menettelyn kaltainen. Yhteisöjen tuomioistuin on lisäksi nimenomaisesti korostanut tämän menettelyn erityistä luonnetta asiassa Hüls vastaan komissio 8.7.1999 antamassaan tuomiossa [52] eikä ole epäröinyt viitata tässä

49 – Kursivointi tässä.

50 – Ks. asia Grecu v. Romania, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 28.2.2007, 62 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen. Nämä päätelmät on johdettu asiasta König v. Saksa, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 28.6.1978, A-sarja, nro 27; asia Le Compte, Van Leuven ja De Meyere, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 18.10.1982, A-sarja, nro 54 sekä asia Albert ja Le Compte v. Belgia, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 24.10.1983, A-sarja, nro 68. Tämä vastaa varsinkin rikosasioissa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklaa, jonka vaatimukset yksityisluonteisten oikeuksien toteamisen yhteydessä eivät ole yhtä suuret kuin rikosoikeudellisissa syytöksissä.

51 – Yhdistetyt asiat 209/78–215/78 ja 218/78, van Landewyck ym. v. komissio, tuomio 29.10.1980 (Kok., s. 3125, Kok. Ep. V, s. 355). Tässä tuomiossa yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että "komissio on velvollinen noudattamaan yhteisön oikeudessa määrättyjä ja säädettyjä menettelyllisiä takeita, – – komissiota ei kuitenkaan voida luokitella ihmisoikeuksien ja [Euroopan ihmisoikeussopimuksen] 6 artiklassa tarkoitetuksi 'tuomioistuimeksi'".

52 – Asia C-199/92 P (Kok., s. I-4287).

yhteydessä Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleessa taattuun syyttömyysolettaman periaatteeseen. Tässä asiassa yhteisöjen tuomioistuin on korostanut, että ”kun otetaan huomioon kyseisten rikkomisten luonne sekä niihin liittyvien seuraamusten luonne ja ankaruus, syyttömyysolettaman periaate soveltuu yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomiseen liittyviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen”. [53]

133. Mielestäni tämä oikeuskäytäntö on täysin sovellettavissa nyt esillä olevaan asiaan, ja EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyssä on siis samalla tavalla noudatettava Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleessa tarkoitettuja vaatimuksia. Lisäksi on vaikea nähdä, miten syyttömyysolettaman periaatteen noudattaminen voisi sopia yhteen puolustautumisoikeuksien loukkaamisen kanssa.

134. Tämä merkitsee, että kyseessä olevan kaltaisessa rikosoikeudelliseen menettelyyn lähes rinnastettavassa menettelyssä, jossa komissio harjoittaa yrityksiin nähden tutkinta- ja päätöksentekovaltuuksia, yhteisöjen tuomioistuinten on valvottava hyvin tarkasti, että komissio kunnioittaa osapuolten menettelyllisiä oikeuksia. Toisin sanoen katson, että sen on ryhdyttävä kaikkiin tarvittaviin toimiin, jos komissio ei käyttäessään toimivaltaansa kunnioita yrityksille EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyn yhteydessä tunnustettuja perusoikeuksia.

135. Esillä olevassa asiassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen lähestymistapa pyrkii rajoittamaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleessa tarkoitettua valvontaa, jota tuomioistuinten on mielestäni harjoitettava komission päätöksiin. Tämä lähestymistapa voi mielestäni osoittautua vaaralliseksi. Jos kyseessä olevan kaltaisessa tapauksessa nimittäin katsotaan, että se, että komissio on loukannut yrityksen oikeutta tulla kuulluksi, ei vaikuta päätökseen, koska kyseisen yrityksen on joka tapauksessa vastattava toisen tekemästä kilpailusääntöjen rikkomisesta, tämä tarkoittaa, että komissio voi ilman seurauksia laiminlyödä menettelymääräyksiä.

136. Edellä esitetyn perusteella katson, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen, kun se arvioidessaan Bollorén puolustautumisoikeuksien loukkaamista jätti kumoamatta riidanalaisen päätöksen kohdat, joissa kyseisen yrityksen katsottiin osallistuneen itse suoraan rikkomiseen. Mielestäni ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt ryhtyä tarvittaviin toimiin eli kumota riidanalainen päätös siltä osin kuin se koski väitettä, jonka mukaan Bolloré osallistui itse suoraan rikkomiseen.

53 – 150 kohta. Määritellessään, kuuluuko syyte rikosoikeuden alaan, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin hyväksyy kolme perustetta, jotka ovat asian luonnehdinta kyseisen valtion sisäisessä oikeudessa, seuraamuksen rankaiseva ja estävä luonne sekä määrätyn seuraamuksen vakavuus (ks. asia Engel ym. v. Alankomaat, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 23.11.1976, A-sarja, nro 22). Tarkemmin ihmisoikeustuomioistuin on hyväksynyt tämän päättelyn hallinnollisten seuraamusten tapauksessa, joihin kuuluvat kansallisten kilpailuviranomaisten määräämät seuraamukset (ks. asia Stenuit v. Ranska, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 27.2.1992, A-sarja, nro 232-A).

137. Ehdotan siis, että yhteisöjen tuomioistuin toteaa Bollorén esittämän ensimmäisen valitusperusteen aiheelliseksi.

138. Loppuhuomautuksena haluan todeta, että on selvää, että kun väitetiedoksiannossa on näin merkittävä puute, komissio voi korjata sen ainoastaan antamalla lisäväitetiedoksiannon, josta osapuolet voivat saada tiedon ja johon ne voivat vastata edeltävässä hallinnollisessa menettelyssä.

B *Divipan esittämä toinen valitusperuste, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinkäsittelyn väitettyä liiallista kestoa*

1. Asianosaisten lausumat

139. Divipa muistuttaa, että oikeutta menettelyn kohtuulliseen kestoon sovelletaan kilpailuoikeudessa hallinnollisiin menettelyihin ja oikeudenkäynteihin, ja viittaa tältä osin edellä mainitussa asiassa Baustahlgewebe vastaan komissio annettuun tuomioon. Tätä oikeutta on sen mukaan loukattu, koska oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa kanteen nostamisesta valituksenalaisen tuomion antamiseen kesti viisi vuotta.

140. Komissio katsoo, että kun otetaan huomioon kyseisen asian olosuhteet, menettelyn kesto ei ollut kohtuuton. Se korostaa, että joka tapauksessa sen kaltainen menettelyvirhe, josta tässä on kyse, ei voi johtaa, vaikka oletetaan, että se on näytetty toteen, valituksenalaisen tuomion kumoamiseen kokonaisuudessaan.

2. Asian arviointi

141. Kuten olen todennut, yhteisön oikeuden yleistä periaatetta, jonka mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, ja erityisesti oikeutta kohtuullisen ajan kuluessa käytävään oikeudenkäyntiin sovelletaan myös niihin oikeudenkäynteihin, joiden kohteena on komission päätös, jossa yritykselle määrätään sakkoa EY 81 artiklan rikkomisesta.

142. Oikeudenkäynnin keston kohtuullisuuden arvioinnissa yhteisöjen tuomioistuin on tukeutunut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleen soveltamisessa käyttämiin arviointiperusteisiin. Se on tällöin todennut edellä mainitussa asiassa Baustahlgewebe vastaan komissio, että käsittelyajan kohtuullisuutta on arvioitava kunkin asian ominaispiirteiden perusteella ja erityisesti sen

perusteella, mikä merkitys oikeusriidalla on asianosaiselle, asian monitahoisuuden perusteella sekä kantajan ja toimivaltaisten viranomaisten käyttäytymisen perusteella. [54]

143. Yhteisöjen tuomioistuin on todennut tältä osin, ettei arviointiperusteiden luettelo ole tyhjentävä eikä käsittelyajan kohtuullisuuden arviointi edellytä asian olosuhteiden järjestelmällistä tarkastelua kunkin arviointiperusteen valossa, kun menettelyn kesto on perusteltu yhden ainoan arviointiperusteen nojalla. Niinpä yhteisöjen tuomioistuimen mukaan menettelyn ensi näkemältä liian pitkää kestoa voidaan perustella asian monitahoisuudella. [55]

144. Käsiteltävänä olevassa asiassa oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa alkoi 18.4.2002 sillä, että Divipa jätti kannekirjelmän, jossa se vaati riidanalaisen päätöksen kumoamista, ja päättyi 26.4.2007 valituksenalaisen tuomion julistamiseen. Oikeudenkäynti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa kesti siis noin viisi vuotta.

145. Vaikka tämä kesto vaikuttaa melko pitkältä, sitä voidaan mielestäni kuitenkin pitää perusteltuna, kun otetaan huomioon asian erityinen monitahoisuus.

146. Lähes kaikki riidanalaisen päätöksen perustana olleet tosiseikat on nimittäin kiistetty ensimmäisen oikeusasteen menettelyssä, ja ne on pitänyt tarkistaa. Käytettävissä olleiden, erityisesti kansallisilla ja eurooppalaisilla markkinoilla pidettyjä eri kokouksia koskevien lausuntojen ja asiakirjojen todistusarvo on pitänyt arvioida. Kuten lisäksi valituksenalaisen tuomion 40–63 ja 109–117 kohdasta ilmenee, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen piti käsitellä useita riitautuksia, jotka koskivat oikeutta tutustua hallinnolliseen menettelyyn liittyviin asiakirjoihin sekä niiden käytettävyyttä. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen määräämät selvittämistoimet tämän oikeudenkäyntimenettelyn valmistelemiseksi ja erityisesti asianosaisille esitetyt useat kirjalliset kysymykset edellyttivät asiakirja-aineiston tai ainakin sen osien tutkimista etukäteen.

147. On myös muistettava, että yhdeksän yritystä nosti kumoamiskanteen riidanalaisesta päätöksestä ja että oikeudenkäyntikieliä oli neljä. Valituksenalainen tuomio annettiin samana päivänä kuin kahdeksan muuta tuomiota, jotka koskivat tästä päätöksestä nostettuja kanteita.

148. Edellä esitetyn perusteella katson, että valituksenalaisen tuomion antamiseen päättyneen oikeudenkäynnin kesto selittyy erityisesti moitittuun kartelliin osallistuneiden ja

54 – 29 kohta. Ks. myös em. yhdistetyt asiat Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomion 116 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja yhdistetyt asiat C-120/06 P ja C-121/06 P, FIAMM ja FIAMM Technologies v. neuvosto ja komissio, tuomio 9.9.2008 (Kok., s. I-6513, 212 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

55 – Ks. yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002 (Kok., s. I-8375, 188 kohta); asia C-194/99 P, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 2.10.2003 (Kok., s. I-10821, 156 kohta) ja em. yhdistetyt asiat Sumitomo Metal Industries ja Nippon Steel v. komissio, tuomion 117–122 kohta.

mainitusta päätöksestä kanteen nostaneiden yritysten lukumäärällä, mikä edellytti eri kanteiden tutkimista rinnakkain, sillä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oli tutkittava asiakirja-aineisto perusteellisesti, ja kielivaatimuksilla, jotka sille on menettelymääräyksissä asetettu.

149. Näiden seikkojen perusteella oikeudenkäynnin kesto ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa on mielestäni perusteltu, kun otetaan huomioon asian erityinen monitahoisuus.

150. Näin ollen ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää perusteettomana Divipan esittämän valitusperusteen, joka koskee oikeudenkäynnin keston kohtuuttomuutta.

IX Valitusperusteet, jotka koskevat EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään ottaneen valittajien rikkomiseen osallistumista ja sen kestoa koskevan selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla

151. Valittajat moittivat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta pääasiassa siitä, että tämä olisi ottanut selvitysaineistoa huomioon vääristyneellä tavalla arvioidessaan EY 81 artiklan nojalla valittajien rikkomiseen osallistumista ja sen kestoa.

152. Ennen kuin tarkastelen näiden valitusperusteiden tutkittavaksi ottamista ja paikkansapitävyyttä, haluan lyhyesti kerrata EY 81 artiklan rikkomisen toteen näyttämistä koskevan yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön.

153. Yhteisöjen tuomioistuimien mukaan komission on esitettävä näyttö kilpailusääntöjen rikkomisista, jotka se katsoo tapahtuneiksi, sekä todisteet siitä, että tämän rikkomisen tunnusmerkistön täyttävät tosiseikat ovat olemassa. [56] Komission on siis esitettävä täsmällistä ja yhtäpitävää näyttöä, jonka perusteella voidaan vakuuttua siitä, että rikkominen on tapahtunut. Yhteisöjen tuomioistuimet eivät kuitenkaan vaadi, että kaikki komission toimittamat todisteet täyttävät nämä edellytykset kaikkien rikkomisen tekijöiden osalta. Ne ovat katsoneet, että riittää, että toimielimen esittämät aihetodisteet kokonaisvaltaisesti tarkasteltuna täyttävät nämä edellytykset. [57] Kuten lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin muistutti valituksenalaisen tuomion 155 kohdassa, todisteita kartelliin osallistumisesta on arvioitava kokonaisuutena ottaen huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tosiseikat.

154. Kilpailuasioissa todisteluun liittyy erityisongelmia, joista yhteisöjen tuomioistuin on tehnyt edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Aalborg Portland ym. vastaan komissio antamassaan tuomiossa yhteenvedon. Kilpailunvastaisiin menettelytapoihin

56 – Ks. em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 58 kohta ja asia C-49/92 P, komissio v. Anic Partecipazioni, tuomio 8.7.1999 (Kok., s. I-4125, 86 kohta).

57 – Ks. em. yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 513–523 kohta ja yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering ym. v. komissio, tuomio 8.7.2004 (Kok., s. II-2501, 179 ja 180 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

liittyvät toimenpiteet toteutetaan vaivihkaa, kokoukset pidetään salassa, useimmiten kolmannessa maassa, ja niihin liittyvät asiakirjat ovat hajallaan ja niiden määrä on vähäinen. Lisäksi kilpailunvastaisen menettelytavan olemassaolo on useimmiten pääteltävä tietystä määrästä yhteensattumia ja indisioita, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta. [58]

155. Tähän on lisättävä rajoitukset, jotka koskevat komissiota sen käyttäessä tutkintavaltuuksiaan. Tarkoitan tässä rajoituksia, jotka aiheutuvat kyseisten yritysten oikeudesta olla todistamatta itseään vastaan [59] sekä siitä, että asetuksen N:o 17 soveltamisaikana komissiolla ei ollut valtuuksia kuulla henkilöitä saadakseen tutkinnan kannalta merkityksellisiä tietoja.

156. Näin ollen EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyssä on keskityttävä nimenomaan kirjallisiin asiakirjoihin, vaikka niiden kerääminen on käytännössä vaikeaa.

157. Käsiteltävänä olevassa asiassa Koehler, Bolloré ja Divipa kiistävät eräiden sellaisten tosiseikkojen ja asiakirjojen todistusarvon, joiden perusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi niiden osallistuneen salaisiin kokouksiin kansallisilla ja eurooppalaisilla markkinoilla ja arvioi, kuinka kauan tämä osallistuminen oli kestänyt.

158. Tämän ratkaisuehdotuksen 56–58 kohdassa esittämieni periaatteiden mukaan hylkään Divipan väitteet, koska ne eivät täytä tutkittavaksi ottamisen edellytyksiä, sillä niillä pyritään ainoastaan saamaan yhteisöjen tuomioistuin arvioimaan tosiseikat uudelleen. Sen sijaan tarkastelen valittajien sellaisia väitteitä, joissa tosiasiallisesti väitetään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ottaneen selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla.

159. Tässä yhteydessä on muistettava, että valittajien on ilmoitettava täsmällisesti ne seikat, jotka ne katsovat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ottaneen huomioon vääristyneellä tavalla, ja näytettävä toteen ne arviointivirheet, joiden vuoksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valittajien mukaan päätynyt niiden ottamiseen huomioon vääristyneellä tavalla. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan mainitun tosiseikkojen huomioon ottamisen vääristyneellä tavalla on ilmettävä tuomioistuimelle toimitetusta aineistosta selvästi ilman, että yhteisöjen tuomioistuimen pitää ryhtyä arvioimaan uudelleen tätä tosiseikastoa ja selvitystä tai että pitää turvautua uusiin todisteisiin.

160. Käsittelyn kohteena olevassa arvioinnissa on siis syytä ottaa huomioon nämä seikat ja erityisesti EY 81 artiklan täytäntöön-

58 – 55–57 kohta.
59 – Ks. em. asia Orkem v. komissio.

panomenettelyssä todisteluun liittyvät erityisongelmat.

A *Ensimmäinen valitusperuste, joka koskee EY 81 artiklan 1 kohdan virheellistä soveltamista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään ottaneen Divipan rikkomiseen osallistumista koskevan selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla*

161. Divipa moittii valituksessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että tämä on ottanut selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla vahvistaessaan Divipan osallistumisen ensiksi 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen, toiseksi 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen ja kolmanneksi Euroopan markkinoiden kartelliin. Se viittaa erityisesti valituksenalaisen tuomion 156–171, 192–197, 205–207 ja 216 kohtaan.

1. Ensimmäinen osa, joka koskee Divipan 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen osallistumiseen liittyvän selvitysaineiston ottamista huomioon vääristyneellä tavalla

a) Asianosaisten lausumat

162. Divipa väittää muun muassa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut vääristyneellä tavalla huomioon Sappin työntekijän 9.3.1992 päivätyn muistion, koska se ei huomioinut eikä maininnut valituksenalaisessa tuomiossa tämän muistion osaa, jossa ilmoitettiin, että Sappi oli saanut tietoonsa Divipan hinnat tämän asiakkailta eikä tältä suoraan. Se pitää epäjohdonmukaisena sitä, että yritys, jonka on väitetty osallistuneen kartellikokoukseen, jossa on neuvoteltu hinnoista, ei antaisi tässä kokouksessa itse suoraan omia hintojaan.

163. Komissio torjuu tämän perustelun muun muassa sillä perusteella, että jokaista asiakirjaa on tarkasteltava yhdessä muun asiakirja-aineiston kanssa. Lisäksi komissio tuo esiin sen, että Divipa ei ole asettanut kyseenalaiseksi AWA:n ja Sappin ilmoitusten todistusarvoa eikä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen niistä tekemää tulkintaa.

b) Asian arviointi

164. Mielestäni Divipan esittämät ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointiin kohdistuvat moitteet eivät ole perusteltuja.

165. Divipa nimittäin ei osoita, miten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi ottanut Sappin työntekijän muistion huomioon vääristyneellä tavalla jättäessään mainitsematta, että tämän antamat hintatiedot olivat peräisin asiakkaiden antamista tiedoista. En ymmärrä, miten tästä mainitsematta jättämisestä seuraisi ensimmäisen oi-

keusasteen tuomioistuimen virheellinen arviointi Divipan osallistumisesta 5.3.1992 pidettyyn kokoukseen. Tämä ei myöskään aseta kyseenalaiseksi näiden muistiinpanojen todistusarvoa.

166. Divipa on siis joka tapauksessa voinut saada tiedon mainituista muistiinpanoista ja pystynyt ottamaan kantaa niiden sisältöön, koska Sappin lausunnot on liitetty väitetiedoksiantoon, kuten valituksenalaisen tuomion 162 kohdasta ilmenee, ja niistä on ilmoitettu ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle, joten Divipalla on ollut mahdollisuus tutustua niihin.

167. Näin ollen ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää tämän ensimmäisen osan perusteettomana.

2. Toinen osa, joka koskee Divipan 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen osallistumiseen liittyvän selvitysaineiston ottamista huomioon vääristyneellä tavalla

a) Asianosaisten lausumat

168. Divipa ilmoittaa, että Mougeot'n lausunnot, joita ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on käyttänyt perusteena sen väitetylle osallistumiselle 19.10.1994 pidettyyn kokoukseen, on annettu tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen ja yhteistyötiedonannon soveltamiseksi.

169. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla tukeutuessaan ensisijaisesti omaan oikeuskäytäntöönsä moittiakseen Divipaa sen osallistumisesta tähän kokoukseen, mikä on ilmeisessä ristiriidassa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteen kanssa ja selvä virhe tosiseikkojen luonnehdinnassa.

170. Komissio torjuu tämän perustelun.

b) Asian arviointi

171. Mielestäni Divipan esittämiä Mougeot'n lausuntoja koskevat perustelut on myös hylättävä.

172. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nimittäin totesi erikseen valituksenalaisen tuomion 166 kohdassa, että lausunnot on annettu tosiseikkojen tapahtumisen jälkeen ja

yhteistyötiedonannon soveltamiseksi. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta ei siis voida arvostella siitä, ettei se ottanut tätä huomioon. Kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut, lausuntojen ei kuitenkaan voida katsoa olevan vailla todistusarvoa, koska lausunnon antajan intressien vastaisina lausuntoina niitä on lähtökohtaisesti pidettävä erityisen uskottavina todisteina.

173. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 168 kohdassa, että Mougeot'n lausunnot ovat useissa kohdissa yhteneviä Sappin ja AWA:n lausuntojen kanssa. Viimeksi mainittu on väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa toimittanut komissiolle luettelon Espanjan markkinoita koskevista kokouksista ja niiden joukossa on 19.10.1994 pidetty kokous.

174. Kuten komissio toteaa, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta ei missään tapauksessa voida arvostella Mougeot'n lausuntojen väärästä tulkinnasta.

175. Näin ollen katson, että myös toinen osa on hylättävä perusteettomana.

3. Kolmas osa, joka koskee Divipan Euroopan markkinoiden kartelliin osallistumiseen liittyvän selvitysaineiston ottamista huomioon vääristyneellä tavalla

a) Asianosaisten lausumat

176. Divipa väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut sille esitetyn selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla ja sivuuttanut joitakin todisteita. Se korostaa, että se ei ole tuottaja, että se myi ainoastaan kansallisilla markkinoilla, että se oli ainoa yhtiö, joka ei ollut tuottaja ja jota syytettiin sen väitetystä osallistumisesta tiettyihin kansallisia markkinoita koskeviin kokouksiin, ja että se ei kuulunut yhteenkään suurten eurooppalaisten itsejäljentävän paperin tuottajien jakeluverkostoon Espanjassa. Sen mukaan mikään asiakirja ei osoita, että niissä kokouksissa, joihin sen oletetaan osallistuneen, olisi viitattu laajemman salaisen yhteistyön suunnitelmaan.

177. Komissio torjuu myös tämän perustelun. Se tuo esiin muun muassa, että Divipa ei täsmennä, missä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen perustelujen kohdissa selvitysaineisto on otettu huomioon vääristyneellä tavalla.

b) Asian arviointi

178. Mielestäni yhteisöjen tuomioistuimen pitää todeta, että nämä perustelut on jätettävä tutkimatta.

179. Nimittäin ensiksi on todettava perusteesta, joka koskee ”tietyn selvitysaineiston” ottamista huomioon vääristyneellä tavalla, että Divipa ei yksilöi valituksessaan, mitä selvitysaineistoa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ottanut huomioon vääristyneellä tavalla.

180. Toiseksi perustelusta, joka koskee sitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi jättänyt huomioimatta tietyn selvitysaineiston, joka koskee sen tuottajan asemaa, on muistettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on yksinomainen toimivalta arvioida, mikä arvo sille esitetylle selvitysaineistolle on annettava. Perustelua ei mielestäni siis voida hyväksyä. Kyseinen perustelu ei mielestäni lisäksi edes vaikuta paikkansapitävältä, koska toisin kuin Divipa väittää, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisessa tuomiossa useassa kohdin, muun muassa sen 203, 605 ja 628 kohdassa, arvioinut, mikä arvo olisi annettava sille, että Divipa on jälleenmyyjä.

181. Tässä tilanteessa katson, että tämä kolmas osa on jätettävä tutkimatta.

182. Edellä esitetyn perusteella katson, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole ottanut huomioon vääristyneellä tavalla selvitysaineistoa, johon se tukeutui todetessaan, että Divipa osallistui kyseiseen sopimukseen ja sen täytäntöönpanotoimenpiteisiin.

183. Siksi ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin jättää ensimmäisen valitusperusteen osittain tutkimatta ja hylkää sen osittain perusteettomana.

B *Toinen valitusperuste, joka koskee EY 81 artiklan 1 kohdan virheellistä soveltamista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään ottaneen selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla, laiminlyöneen perusteluvelvollisuutensa ja loukanneen Koehlerin puolustautumisoikeuksia tämän rikkomisen keston osalta*

184. Koehler riitauttaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvioinnin, joka liittyy sen osallistumiseen kartelliin vuoden 1993 syyskuuta tai lokakuuta edeltäneenä aikana. Se väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tutkinut selvitysaineiston puutteellisesti ja tehnyt siitä virheellisiä päätelmiä salaisten kokousten järjestelmän osalta yhtäältä paperin valmistajien eurooppalaisen yhdistyksen AEMCP:n (Association of European Manufacturers of Carbonless Paper) piirissä vuoden 1993 syyskuuta tai lokakuuta edeltäneenä aikana (ensimmäinen osa) ja toisaalta kansallisella tai alueellisella tasolla ennen tätä ajanjaksoa (toinen osa).

1. Ensimmäinen osa, joka koskee selvitysaineiston huomioon ottamista vääristyneellä tavalla, kun on tarkasteltu Koehlerin osallistumista AEMCP:n piirissä Euroopan tasolla pidettyihin kokouksiin vuoden 1993 syyskuuta tai lokakuuta edeltäneenä aikana

a) Asianosaisten lausumat

185. Koehler katsoo, että komissio on käyttänyt kolmentyyppistä selvitysaineistoa, joita ovat Mougeot'n lausunnot, Sappin työntekijän todistus ja näyttö, joka liittyy kansallisten ja alueellisten kartellikokousten järjestämiseen.

186. Koehler toteaa ensiksi, ettei Mougeot'n 14.4.1999 päivätyssä kirjeessä myönnetä, että mitään kartellikokousta olisi pidetty ennen vuoden 1993 lokakuuta. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 279 kohdassa ilmoittanut, ettei ole vahvistettu, että hintoja koskevia salaisia sopimuksia olisi tehty vuoden 1992 tammikuusta alkaen, eli siis ennen vuoden 1993 lokakuuta. Sen mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätelmät, jotka koskevat väitettyjä AEMCP:n virallisten kokousten yhteydessä ennen vuoden 1993 lokakuuta tehtyjä hintasopimuksia, ovat riittämättömiä ja niiden perustelut ovat ristiriitaiset ja muodostavat oikeudellisen virheen. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on myös loukannut syyttömyysolettamaa, kun se on pyrkinyt tulkitsemaan Mougeot'n lausunnot niin, että niissä myönnettiin rikkominen vuoden 1993 lokakuuta edeltävältä ajalta.

187. Koehler väittää seuraavaksi, että Sappin työntekijän todistus ei kerro mitään siitä ajanjaksosta, jonka kuluessa kartellikokouksia on pidetty. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei sen mukaan voi perustellusti katsoa, että koska "mitään vastakkaista ei ole esitetty", kyseinen työntekijä on halunnut epäsuorasti vahvistaa, että rikkominen olisi alkanut ennen vuoden 1993 syyskuuta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tällä tavoin ottanut selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla. Tämä on sen mukaan vastoin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kappaleeseen sekä Nizzassa 7.12.2000 julistetun Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL C 364, s. 1) 47 artiklan toiseen kohtaan kirjattua oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin oikeutta.

188. Lopuksi Koehler katsoo, että syyttäjäpuolen katuvan todistajan lausuntoihin voidaan luottaa vain siinä tapauksessa, että muu näyttö tukee niitä. Käsiteltävänä olevassa asiassa ei kuitenkaan ole mitään vahvistavaa näyttöä.

189. Komissio katsoo, että tämä osa on jätettävä tutkimatta, koska Koehlerin tosiasiallinen tavoite on saada yhteisöjen tuomioistuin arvioimaan tosiseikat uudelleen.

b) Asian arviointi

190. Koehlerin esittämiä Mougeot'n lausuntoja ja Sappin työntekijää koskevat arvostelut eivät mielestäni ole perusteltuja.

191. Näyttää nimittäin siltä, ettei Koehler tiedä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 261–310 kohdassa tukeutunut sarjaan todisteita, jotka koskevat ennen vuoden 1993 syyskuuta tai lokakuuta pidettyjä salaisia kokouksia. Vaikka Mougeot'n 14.4.1999 päiväämä kirje tosiasiassa on tältä osin komission näytön keskeinen seikka, kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin myöntää valituksenalaisen tuomion 262 kohdassa, kirjeen lausunnot pitää kuitenkin tulkita ja ymmärtää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tarkastelussaan käyttämän muun selvitysaineiston ja erityisesti Sappin työntekijän ja AWA:n todistuksen kanssa yhdessä. Kuten lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa tämän tuomion 264 kohdassa, mainitun kirjeen merkitys on varsin selvä eikä sen sisältöä vastaan puhu mikään seikka, joka voisi herättää epäilyksiä asiakirjan todistusarvosta.

192. Sappin työntekijän todistuksesta katson, että vaikka siinä ei täsmennetä ajanjaksoa, jolloin kyseisiä salaisia kokouksia on pidetty, sen avulla ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin saattoi koko selvitysaineiston huomioon ottaen katsoa, että nämä kokoukset olivat alkaneet vuoden 1993 helmikuussa, jolloin tämä työntekijä otettiin työhön.

193. Lopuksi haluan todeta, että toisin kuin Koehler väittää, siitä, ettei ole vahvistettu, että hintoja koskevia salaisia sopimuksia olisi tehty vuoden 1992 tammikuusta alkaen, ei mitenkään voida päätellä, että näistä sopimuksista ei olisi neuvoteltu ennen vuoden 1993 lokakuuta.

194. Kun otetaan huomioon edellä esitetty, Koehlerin esittämän arvostelun perusteella ei mielestäni voida katsoa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin olisi ottanut selvitysaineiston huomioon ilmeisen vääristyneellä tavalla. Mielestäni ei siis ole syytä tarkastella muita oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin oikeuden loukkaamista koskevia väitteitä.

195. Tässä tilanteessa ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää tämän ensimmäisen osan perusteettomana.

2. Toinen osa, joka koskee Koehlerin Espanjan markkinoiden salaisiin kokouksiin osallistumiseen liittyvän selvitysaineiston ottamista huomioon vääristyneellä tavalla

a) Asianosaisten lausumat

196. Koehler katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin otti oletetun selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla katsoessaan, että tämä oli osallistunut Espanjan markkinoiden salaisiin kokouksiin vuoden 1993 lokakuuta edeltäneenä aikana.

197. Koehlerin mukaan 17.2.1992 pidetyn Espanjan markkinoita koskeneen kokouksen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei olisi pitänyt päätellä sen osallistuneen tähän kokoukseen, koska Sappin työntekijä viittasi 17.2.1992 päivätyissä muistiossaan ”asianosaisten” kokoukseen näiden asianosaisten nimiä mainitsematta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei täten selvittänyt täsmällisesti syitä, joiden perusteella Koehlerin oli oletettu osallistuneen sopimukseen.

198. Espanjan markkinoita koskevan 16.7.1992 pidetyn kokouksen osalta Koehlerin osallistumista ei tämän mukaan ollut näytetty toteen, toisin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi, koska erityisesti AWA ei ollut myöntänyt tällaista osallistumista nimenomaisella tavalla.

199. Komissio katsoo, ettei Koehler vetoa selvitysaineiston huomioon ottamiseen vääristyneellä tavalla vaan pyrkii kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tosiseikoista esittämän arvioinnin. Perustetta ei siis voida ottaa tutkittavaksi.

b) Arviointi asiasta

200. Mielestäni Koehlerin ensimmäistä perustelua, joka koskee sen osallistumista 17.2.1992 pidettyyn kokoukseen, ei voida ottaa tutkittavaksi.

201. Valituksenalaisen tuomion 321 kohdasta ilmenevä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi, jonka mukaan komissio saattoi todeta Koehlerin kuuluneen Sappin työntekijän muistiossa tarkoitettuihin ”asianomaisiin”, on mielestäni nimittäin tosiseikka, jonka arviointi ei kuulu yhteisöjen tuomioistuimen muutoksenhaun yhteydessä harjoittaman tuomioistuinvalvonnan piiriin, kuten olen todennut.

202. Jos yhteisöjen tuomioistuin kuitenkin ottaa tämän väitteen tutkittavaksi, katson, että se ei ole perusteltu. Kuten tämän tuomion 169–321 kohdasta selvästi ilmenee, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tulkinnut tätä tietoa suhteessa muihin työntekijän tässä muistiossa mainitsemiin tietoihin. Kyseisessä muistiossa tämä selvittää esimie-

helleen tilannetta, johon yritys on joutunut Koehlerin ja Sarriopapel y Celulosa SA:n (jäljempänä Sarrió) toimintatavan aiheuttaman epävarmuuden vuoksi. Tähän viitaten hän ilmoittaa, että ”asianomaisten välillä pidettiin kokous” samana päivänä. Tämän ja muistion sanavalintojen perusteella katson, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin saattoi todellakin päätellä, että Koehler oli osallistunut tähän kokoukseen, eikä tätä asiakirjaa ole otettu huomioon ilmeisen vääristyneellä tavalla. En myöskään katso, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt esittää täsmällisemmin syitä, joiden perusteella Koehlerin oletettiin osallistuneen tähän sopimukseen.

203. Koehlerin toinen perustelu, joka koskee sen osallistumista 16.7.1992 pidettyyn kokoukseen, pitää mielestäni hylätä tehottomana.

204. Kuten nimittäin valituksenalaisen tuomion 332 kohdasta selvästi ilmenee, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on perustanut Koehlerin osallistumista tähän kokoukseen koskevan arvionsa nimenomaan B. G:n lausuntoihin, [60] ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin viittaa AWA:n yleisluonteisiin toteamuksiin ainoastaan näiden lausuntojen tueksi. Koehler ei kuitenkaan kyseenalaista B. G:n lausuntoja.

60 – Valituksenalaisen tuomion 181 kohdasta ilmenee, että B. G., joka teki töitä Unipapelin laskuun, oli Sappin agentti Portugalissa.

205. Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin jättää tämän toisen osan osittain tutkimatta ja hylkää sen osittain tehottomana.

3. Kolmas osa, joka koskee todisteiden puuttumista ja puutteellista perustelua Koehlerin osallistumisesta kokouksiin Pariisissa vuosien 1992 ja 1993 keväällä

a) Asianosaisten lausumat

206. Tämän osan tueksi Koehler arvostelee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 325 kohdassa esittämää arviota, joka koskee sen osallistumista kahteen kokoukseen, jotka pidettiin vuosien 1992 ja 1993 keväällä ja jotka koskivat Ranskan markkinoita. Koehler väittää, ettei ole olemassa mitään näyttöä siitä, että joku sen työntekijöistä olisi matkustanut vuoden 1993 keväällä Pariisiin osallistuakseen kartellikokoukseen. Se katsoo, että tätä seikkaa koskevat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen lausunnot ovat niin epämääräisiä, etteivät ne riitä täyttämään perusteluvelvollisuutta. Se katsoo, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuitenkaan missään tapauksessa todennut Koehlerin osallistuneen Ranskan markkinoita koskevaan vuoden 1992 keväällä pidettyyn kokoukseen.

b) Arviointi asiasta

207. Mielestäni tämä osa on hylättävä tehottomana. Koehlerin väitteet koskevat valituksenalaisessa tuomiossa esitettyjä täydentäviä perusteluja, kuten tämän tuomion 320 kohdasta selvästi ilmenee.

4. Neljäs osa, joka koskee Koehlerin puolustautumisoikeuksien loukkaamista siltä osin kuin sille ei toimitettu erästä asiakirjaa

a) Asianosaisten lausumat

208. Koehler moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että tämä on käyttänyt sitä koskevassa arvioinnissa asiakirjaa, tässä tapauksen AWA:n 30.4.1999 päivättyä vastausta komission tietopyyntöön, jota ei ollut toimitettu sille. Se katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on tällä asiakirjalla osoittanut, että Koehler otti osaa erääseen salaiseen kokoukseen, eli 5.3.1992 pidettyyn Espanjan markkinoita koskeneeseen kokoukseen.

b) Arviointi asiasta

209. Mielestäni tämä osa on jätettävä tutkimatta tämän ratkaisuehdotuksen 56 kohdassa mainittujen periaatteiden mukaisesti.

210. Kyseisessä osassa vain sanatarkasti toistetaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle jo esitetty peruste,[61] eikä siinä yksilöidä mitään oikeudellista virhettä.

211. Tältä osin totean, että valituksenalaisen tuomion 59 kohdassa[62] ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että Koehler ei ollut osoittanut, että se olisi nimenomaisesti pyytänyt komissiolta, että sille toimitetaan tiedot, jotka eivät sisältyneet tutkinta-aineistoon. Lisäksi se toteaa, että Koehler oli myöntänyt istunnossa, että se ei ollut esittänyt pyyntöä saada tutustua näihin asiakirjoihin. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin siis totesi, että väite oli jätettävä tutkimatta.

212. Kaiken edellä esitetyn perusteella katson siis, että Koehlerin esittämä valitusperuste on hylättävä osittain tehottomana, jätettävä osit-

61 – Koehlerin kannekirjelmän 83–89 kohta.

62 – Tätä asiaa on käsitelty toisen kanneperusteen yhteydessä, jossa on kyse asiakirjoihin tutustumisen oikeuden loukkaamisesta siltä osin kuin ei toimitettu asiakirjoja, jotka eivät sisältyneet cd-romilla tiedoksi annettuun tutkinta-aineistoon.

tain tutkimatta ja hylättävä osittain perusteettomana.

C *Kolmas valitusperuste, joka koskee EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään ottaneen selvitysaineiston huomioon vääristyneellä tavalla ja siltä osin kuin valituksenalaisessa tuomiossa olevien Bollorén rikkomisen kestoa koskevien perustelujen väitetään olevan puutteelliset*

213. Bolloré moittii kolmannessa valitusperusteessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se on ottanut vääristyneellä tavalla huomioon ensiksi selvitysaineiston, joka koskee kartellin olemassaoloa Euroopan tasolla vuoden 1992 tammikuusta alkaen, ja toiseksi selvitysaineiston, joka koskee AEMCP:n virallisten kokousten tarkoitusta.

1. Ensimmäinen osa, joka koskee AWA:n lausuntojen huomioon ottamista vääristyneellä tavalla ja perustelujen ristiriitaisuutta

a) Asianosaisten lausumat

214. Bolloré esittää tämän ensimmäisen osan tueksi neljä väitettä.

215. Ensiksi Bolloré väittää, että AWA on lausunnoissaan jättänyt kaikki AEMCP:n viralliset kokoukset komission tietopyyntöön antamansa vastauksen ulkopuolelle. Valituksenalaisessa tuomiossa ei siis olisi syytä käyttää konditionaalimuotoa. Se katsoo, että AWA:n lausunnot on otettu huomioon ilmeisen vääristyneellä tavalla.

216. Bolloré esittää toiseksi, että koska perusteltu epäily on luettava kantajien hyväksi jo ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen itsensäkin mukaan, on yllättävää, että AWA:n lausunnot ovat kuitenkin muodostaneet ”tärkeän” osoituksen siitä, että vuoden 1992 alusta lähtien oli olemassa kartelli Euroopan tasolla.

217. Kolmanneksi Bolloré väittää, että valituksenalaisessa tuomiossa on keskenään ristiriitaisia perusteluja. Sen mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on katsonut valituksenalaisen tuomion 275 kohdassa, ettei AWA:n lausuntojen perusteella ollut mahdollista katsoa, että kyseinen AEMCP:n kokous olisi voinut luoda puitteet salaiselle hintayhteistyölle, mutta että tämä kuitenkin totesi, että nämä lausunnot olivat tärkeä osoitus vuoden 1992 alusta lähtien olemassa olleesta Euroopan tason kartellista.

218. Neljänneksi Bolloré moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se on valituksenalaisen tuomion 274 kohdassa pyrkinyt sekoittamaan keskenään kansalliset ja alueelliset sekä AEMCP:n

Eurooppaa koskevat vuosien 1992 ja 1995 välisenä aikana pidetyt kokoukset ja todennut ainoastaan, että Zürich on mukana AWA:n lausunnoissaan mainitsemien kaupunkien luettelossa.

b) Asian arviointi

219. Ensimmäinen väite on selvästikin hylättävä perusteettomana, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen käyttämän ehdollisen konditionaalimuodon ei voida tulkita tarkoittavan, että tuomioistuimen AWA:n lausuntoja koskeva arviointi on ilmeisen virheellinen.

220. Toinen väite on mielestäni jätettävä tutkimatta. Edellä tämän ratkaisuehdotuksen 57 kohdassa esitettyjen periaatteiden mukaisesti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on yksinomainen toimivalta arvioida tosiseikkoja ja sitä, mikä arvo sille esitetyille todisteille on annettava, ellei kantaja väitä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvioineen sitä vääristyneellä tavalla. Tässä tapauksessa luonnehtiessaan tätä lausuntoa ”tärkeäksi indisioksi” ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin arvioi ainoastaan arvoa, joka sen mielestä AWA:n lausunnoille oli annettava, eikä Bolloré ole näyttänyt toteen, miten tämä arviointi olisi ilmeisen virheellinen.

221. Kolmannesta, perustelujen ristiriitaisuutta koskevasta väitteestä katson, että se ei ole perusteltu. Jos pelkkien AWA:n lausuntojen perusteella ei ollut mahdollista osoittaa AEMCP:n 23.1.1992 pidetyn kokouksen tarkoitusta, niitä voitiin kuitenkin pitää indisiona. Kuten edellä olen todennut, valitusta käsitellessään yhteisöjen tuomioistuin ei voi kohdistaa valvontaa siihen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on luonnehtinut tätä indisiota ”tärkeäksi”.

222. Neljäs väite on selvästikin hylättävä perusteettomana. Valituksenalaisen tuomion 274 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei nimittäin ole mitenkään ”yhdistänyt” kansallisia ja Euroopan tasolla pidettyjä kokouksia todetessaan, että Zürich oli riidanalaisen päätöksen liitteen I taulukossa A mainittujen kaupunkien listalla. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on ainoastaan todennut tämän seikan, eikä Bolloré kyseenalaista sitä valituksessaan.

223. Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin jättää tämän kolmannen valitusperusteen ensimmäisen osan osittain tutkimatta ja hylkää sen osittain perusteettomana.

2. Toinen osa, joka koskee 23.1.1992 pidetyn AEMCP:n kokouksen väitettyyn kilpailunvastaiseen tarkoitukseen liittyvän selvitysaineiston ottamista huomioon vääristyneellä tavalla

a) Asianosaisten lausumat

224. Tämän toisen osan tueksi Bolloré esittää kolme väitettä.

225. Ensiksi Bolloré moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, ettei se ole ilmoittanut valituksenalaisen tuomion 295 ja 304 kohdassa seikkoja, joiden perusteella se saattoi todeta, että hinnankorotuksia koskevia sopimuksia oli tehty eurooppalaisella tasolla vuoden 1992 tammikuusta alkaen.

226. Toiseksi Bolloré katsoo erityisesti, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ole missään vaiheessa täsmentänyt, mitkä yritykset ovat myöntäneet osallistuneensa eurooppalaiseen kartelliin vuoden 1992 tammikuusta alkaen. Minkään Mougeot'n, Sappin tai AWA:n lausunnon perusteella ei sen mukaan voitu vääristämättä osoittaa, että Euroopan tasolla oli pidetty salaisia kokouksia vuoden 1992 tammikuusta alkaen.

227. Kolmanneksi Bollorén mukaan ei ole mitään todistetta siitä, että Copigraph olisi osallistunut vuoden 1992 helmikuusta alkaen Espanjassa pidettyihin salaisiin kokouksiin. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on sen mielestä päätynyt yhdistämään AEMCP:n eurooppalaiset kokoukset ja kansalliset ja alueelliset kokoukset ilman näyttöä ja ottamalla todisteet huomioon vääristyneellä tavalla.

228. Komissio katsoo, että perusteen kahta ensimmäistä osaa ei voida ottaa tutkittavaksi siltä osin kuin niillä pyritään kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittama tosiseikkojen arviointi.

b) Asian arviointi

229. Mielestäni kaksi ensimmäistä väitettä eivät ole perusteltuja. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 295, 304 ja 308 kohdan perusteluihin liittyvät väitetyt puutteet selittyvät sillä, että tuomioistuin viittasi seikkoihin, jotka se oli jo esittänyt ja kuvannut tarkastelussaan, joka koski AEMCP:n virallisia kokouksia ennen vuoden 1993 syys- tai lokakuuta.

230. "Seikoilla", joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tukeutuu valituksenalaisen tuomion 295 ja 304 kohdassa, viitataan kyseisen tuomion 261–280 kohdassa esitet-

tyihin seikkoihin. Lisäksi ”yritykset”, joiden katsottiin myöntäneen osallistumisensa ja joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin viittaa mainitun tuomion 308 kohdassa, ovat mielestäni samoja, jotka mainitaan valituksenalaisen tuomion 272–279 kohdassa, ja erityisesti AWA ja Sappi.

X Valitusperusteet, jotka koskevat asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan rikkomista siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään arvioineen virheellisesti sakon määrän

231. Kolmannen väitteen osalta ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin toteaa sen tehottomaksi, koska se kohdistuu valituksenalaisessa tuomiossa esitettyihin täydentäviin perusteluihin.

234. Kummankin tilanteen erityispiirteisiin liittyvin varauksin Koehler ja Divipa moittivat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta pääasiassa siitä, että se on arvioinut virheellisesti komission niille määräämän sakon määrän, kun se ei ole ottanut lainkaan huomioon yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta.

232. Kolmannen valitusperusteen toinen osa on näin ollen mielestäni hylättävä osittain tehottomana ja osittain perusteettomana.

235. Riidanalaisessa päätöksessä komissio on luonnehtinut valittajien tekemää kilpailusääntöjen rikkomista erittäin vakavaksi. Koska kyseessä olevat yritykset ovat erikokoisia, komissio kohteli niitä eri tavoin ja luokitteli ne näin viiteen ryhmään. Komissio käytti tässä perusteena niiden tuotteen myynnistä ETA:ssa saamaa liikevaihtoa sekä markkinaosuuksia itsejäljentävän paperin alalla. Koehlerin osalta se katsoi, että keskisuurena toimijana kyseisillä markkinoilla se oli luokiteltava toiseen ryhmään samoin kuin Mitsubishi HiTech Paper Bielefeld GmbH (jäljempänä MHTP) ja Zanders Feinpapiere AG, josta on tullut M-real Zanders GmbH (jäljempänä Zanders). Divipan osalta komissio arvioi, että se oli luokiteltava viidenteen ryhmään, koska se harjoitti myyntiä pääasiassa yhdessä tai muutamassa ETA:n valtiossa.

233. Kaiken edellä esitetyn perusteella katson, että Bollorén esittämä kolmas valitusperuste on osittain tehoton ja osittain perusteeton ja se on jätettävä osittain tutkimatta.

236. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut valituksenalaisen tuomion 486–497 ja 500–522 kohdassa, että komissio oli arvioinut Koehlerille ja Divipalle määrätyn sakon suuruuden yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja suhteellisuusperiaatteen mukaisesti.

237. Nyt käsiteltävänä olevien valitusten yhteydessä yhteisöjen tuomioistuimen arviointi rajoittuu ainoastaan siihen, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin komission riidanalaisen päätöksen 3 artiklassa määräämien sakkojen laskemisessa käyttämät perusteet vahvistaessaan ja niiden soveltamista valvoessaan tehnyt ilmeisen virheen tai loukannut sakkojen asettamista sääänteleviä suhteellisuusperiaatetta ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta.

A *Koehlerin esittämä valitusperuste, joka koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista*

1. Koehlerin lausumat

238. Tämän valitusperusteen tueksi Koehler vertaa sille määrättyä sakkoa Zandersille, MHTP:lle ja AWA:lle määrättyyn sakkoon. Se moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta pääasiallisesti siitä, että tämä on kohdellut sitä samalla tavalla kuin näitä muita yrityksiä ja luokitellut sen Zandersin ja MHTP:n tavoin toiseen ryhmään, vaikka sen ja mainittujen yritysten välillä on merkittäviä rakenteellisia ja taloudellisia eroja.

239. Ensiksi Koehler moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että sakon määrää arvioidessaan tämä on pitänyt merkityksettömänä sitä, että Koehler on perheyritys, jolla ei ole pääsyä pääomamarkkinoille toisin kuin pörssissä noteeratuilla yrityksillä.

240. Toiseksi Koehler väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki oikeudellisen virheen, kun se katsoi, ettei komissio ollut velvollinen ottamaan huomioon konsernin, johon MHTP ja Zanders kuuluvat, liikevaihtoa, vaikka komissio oli Koehlerin mukaan tehnyt niin sen kohdalla.

241. Kolmanneksi Koehler väittää, että sitä rangaistaan raskaammin kuin AWA:ta, vaikka tällä oli kartellissa vetäjän rooli ja tämä kuuluu

konserniin ja voi siten saada tukea koko konsernin taloudellisista resursseista.

2. Asian arviointi

242. Katson, että Koehlerin esittämät moitteet eivät ole perusteltuja. Vaikuttaa nimittäin siltä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin arvioi oikein sen, miten komissio on käyttänyt harkintavaltaansa, suhteessa yhdenvertaisen kohtelun periaatteen noudattamisesta sille johtuviin vaatimuksiin.

243. On muistettava, että komissiolla on laaja harkintavalta sakon määrän vahvistamiseksi hyväksytyn laskentatavan osalta. [63] Suuntaviivoissa, joissa vahvistetaan komission metodologia tällä alalla, on joustomahdollisuuksia, joiden perusteella se voi ottaa huomioon monenlaisia seikkoja arvioidessaan rikkomisen vakavuutta, kuitenkin asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa esitetyissä rajoissa. [64]

244. Suuntaviivojen 1 A kohdassa näitä seikkoja ovat rikkomisen luonteeseen liittyvien seikkojen lisäksi sen vaikutus ja maantieteellinen laajuus sekä myös seikat, jotka liittyvät yritysten ominaispiirteisiin ja tarpeeseen varmistaa toimen ennalta ehkäisevä vaikutus. [65]

245. Kun rikkominen luokitellaan vakavaksi tai hyvin vakavaksi ja erityisesti, jos siihen osallistuu useita yrityksiä, suuntaviivojen mukaan komissio voi vaihdella rikkomisen vakavuuden mukaan määrättyä sakon perusmäärää ottamalla huomioon kunkin yrityksen

63 – Asia C-308/04 P, SGL Carbon v. komissio, tuomio 29.6.2006 (Kok., s. I-5977, 46 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

64 – Idem.

65 – Komissio voi perustaa kantansa useisiin tekijöihin, jotka yhteisöjen tuomioistuin on itse määritellyt oikeuskäytännössään. Se voi arvioida rikkomisen vakavuutta asiaan liittyvien erityisolosuhteiden mukaan ja sen normatiivisen ja taloudellisen asiayhteyden mukaan, johon tutkittavana oleva toiminta liittyy. Tarkastellessaan kilpailunrajoitusten luonnetta komissio voi ottaa huomioon sopimuksen sisällön, keston, lukumäärän ja intensiteetin, sen maantieteellisen laajuuden sekä sopimuksen kohteena olevien tuotteiden arvon. Se voi ottaa huomioon myös sopimukseen osallistuneiden yritysten määrän ja suhteellisen merkityksen markkinoilla tutkimalla erityisesti niiden markkinaosuutta, kokoa, käyttäytymistä ja roolia sopimuksen tekemisessä. Komissio voi tutkia markkinoiden tilannetta rikkomisen ajankohtana ja ottaa huomioon talouselämälle aiheutuneen vahingon. Lopuksi se voi ottaa huomioon vaaran, jonka kyseessä oleva sopimus aiheuttaa yhteisön tavoitteille (ks. asia 41/69, ACF Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970 (Kok., s. 661, Kok. Ep. I, s. 455, 176 kohta); yhdistetyt asiat 40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975 (Kok., s. 1663, 612 kohta); asia C-219/95 P, Ferriere Nord v. komissio, tuomio 17.7.1997 (Kok., s. I-4411, 38 kohta) ja em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 90 ja 91 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen ja em. yhdistetyt asiat Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 241 ja 242 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

painoarvon ja siis yrityksen käyttäytymisen todellisen vaikutuksen kilpailuun erityisesti silloin, kun rikkomisiin syyllistyneet yritykset ovat huomattavan erikokoisia.

246. Kuten suuntaviivojen 1 A kohdasta käy ilmi, ”samasta toiminnasta määrättävän seuraamuksen tasapuolisuuden periaate voi olosuhteiden niin vaatiessa johtaa siihen, että asianomaisille yrityksille määrätään erisuuruiset määrät, vaikka nämä erot eivät perustu matemaattisiin laskelmiin”.

247. Vaikka suuntaviivoja ei voidakaan pitää oikeussääntöinä, joita toimielin on velvollinen noudattamaan, yhteisöjen tuomioistuin katsoo kuitenkin, että komissio ei voi poiketa niistä, tai muuten sille voi aiheutua seuraamuksia yleisten oikeusperiaatteiden, kuten yhdenvertaisen kohtelun periaatteen tai luottamuksensuojan periaatteen, loukkaamisesta. [66]

248. Kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 501 kohdassa muistuttanut, yhdenvertaisuusperiaatetta loukataan ainoastaan, jos toisiinsa rinnastettavia tapauksia kohdellaan eri tavalla tai jos erilaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla, ellei tällainen kohtelu ole objektiivisesti perusteltua.

249. Tämän periaatteen soveltamisesta EY 81 artiklan täytäntöönpanomenettelyyn sellaisen rikkomisen yhteydessä, jossa on mukana monia yrityksiä, on runsaasti oikeuskäytäntöä.

250. Muistutan, että tämäntyyppisessä menettelyssä komissiolla on laaja harkintavalta asianomaisille yrityksille määrättävän sakon määrittämisessä. Suuntaviivoissa komission sallitaan ottaa huomioon moninaisia seikkoja sakon laskemisessa, ja se voi vahvistaa seuraamuksen tapauskohtaisesti kyseessä olevien yritysten menettelyn ja ominaispiirteiden perusteella taatakseen kussakin yksittäistapauksessa yhteisön kilpailusääntöjen täyden tehokkuuden. [67]

251. Yhteisöjen tuomioistuimet myöntävät nimenomaisesti, että ”tietty osapuolina olevien yritysten erilainen kohtelu” sisältyy olennaisesti suuntaviivoissa valitun menetelmän soveltamiseen ja komissiolle asetuksessa N:o 17 annettujen valtuuksien käyttämiseen. [68]

252. Valituksessaan Koehler katsoo pääasiallisesti, että komission suorittama jakaminen luokkiin loukkaa yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, koska sitä kohdellaan samalla

66 – Em. asia JCB Service v. komissio, tuomion 207 ja 208 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen.

67 – Asia T-43/02, Jungbunzlauer v. komissio, tuomio 27.9.2006 (Kok., s. II-3435, 238 kohta).

68 – Idem.

tavalla kuin yrityksiä, jotka ovat erilaisessa tilanteessa, kuten Zanders tai MHTP.

253. Jakaminen luokkiin voisi todellakin loukata yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, koska tällainen menetelmä aiheuttaa sen, että sakon laskentapohja vahvistetaan kiinteämääräisesti, mistä seuraa, ettei samaan luokkaan kuuluvien yritysten kokoeroa oteta huomioon.

254. Yhteisöjen tuomioistuimet hyväksyvät kuitenkin tämän menetelmän, jos kuhunkin yksilöityyn ryhmään sovellettava kynnysluku on johdonmukainen ja objektiivisesti perusteltu. Ne katsovat, ettei komissio ole velvollinen varmistamaan, että kunkin yrityksen osalta lasketut sakkojen lopulliset määrät heijastavat yritysten välisiä eroavaisuuksia näiden kokonaisliikevaihdon taikka kyseisen tuotteen markkinoita koskevan liikevaihdon osalta. [69]

255. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli valituksenalaisen tuomion 506–513 kohdassa, oliko komission suorittama luokittelu tosiasiallisesti johdonmukainen ja objektiivinen.

69 – Asia T-23/99, LR AF 1998 v. komissio, tuomio 20.3.2002 (Kok., s. II-1705, 278 kohta).

256. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on aivan aluksi todennut valituksenalaisen tuomion 506 ja 507 kohdassa, että komission suorittama luokittelu perustui tässä tapauksessa kahteen kriteeriin eli kunkin yrityksen tuotteesta ETA:ssa saamaan liikevaihtoon ja markkinaosuuteen. Yhteisöjen tuomioistuin on todennut, että näiden kriteerien käyttäminen on täysin perusteltua, koska niiden avulla oli tosiasiassa mahdollista arvioida kyseessä olevien yritysten merkitystä markkinoilla, mitä Koehler ei ollut kanteessaan kiistänyt. Lisäksi todettuaan komission käyttämien liikevaihtojen luotettavuuden ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 513 kohdassa, että tämä järjestelmä oli johdonmukainen eikä se ollut syrjivä Koehleria kohtaan.

257. Tämä arviointi on mielestäni täysin selvä, eikä siihen liity oikeudellista virhettä.

258. Koehlerin ensimmäinen perustelu ei mielestäni ole perusteltu. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi tämän Koehlerin perheyrityksen ominaisuutta koskevan väitteen, koska komission yritysten luokittelussa käyttämät kriteerit perustuivat yksinomaan itsejäljentävän paperin myynnistä saatuun liikevaihtoon sekä asianomaisten yritysten markkinaosuuksiin. Näiden kriteerien, joiden hyväksyttävyyttä Koehler ei ole kanteessa kyseenalaistanut, avulla ei ole

mahdollista ottaa huomioon kyseisten yritysten välillä olevia rakenteellisia eroja. Vaikka näin ollen Koehler onkin perheyritys, se voitiin luokitella ainoastaan sen itsejäljentävään paperiin liittyvän liikevaihdon perusteella eikä sitä tästä syystä voitu sijoittaa alan pienten yritysten joukkoon, kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut valituksenalaisen tuomion 495 kohdassa.

259. Ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää myös Koehlerin esittämän toisen väitteen. Mielestäni on nimittäin selvää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voinut vaatia, että komissio ottaa konserniin kuuluvien MHTP:n ja Zandersin luokittelussa huomioon kyseisen konsernin koko liikevaihdon, koska komissio ei ollut löytänyt riittäviä todisteita siitä, että nämä konsernit olisivat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen, kuten valituksenalaisen tuomion 478 kohdasta käy ilmi.

260. Lopuksi katson, että myös kolmas perustelu on perusteeton. Kuten olen todennut, komissio luokitteli yritykset yksinomaan sen mukaan, mikä oli niiden suhteellinen merkitys kyseisillä markkinoilla riippumatta niiden välisistä rakenteellisista tai käytöksellisistä eroista. Tässä vaiheessa ei voitu ottaa huomioon sitä, että AWA oli kartellin pääasiallinen johtaja ja kuului konserniin. Tämä ei silti tarkoita tämän menetelmän johtaneen siihen, että komissio vahvisti sakon määrän pelkästään yritysten liikevaihtoon perustuvan laskennan mukaisesti ottamatta huomioon kunkin yrityksen yksilöllistä tilannetta. Kuten nimittäin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on valituksenalaisen tuomion 493 kohdassa korostanut, komissio on ottanut huomioon Koehlerin ja AWA:n koon ja kokonaisresurssien välisen eron siinä vaiheessa, kun se korotti sakon määrää ehkäisevässä tarkoituksessa. Kuten lisäksi riidanalaisen päätöksen 418–424 perustelukappaleesta käy ilmi, komissio otti huomioon AWA:n yllyttäjän roolin siinä vaiheessa, kun se arvioi raskauttavien seikkojen olemassaoloa.

261. Edellä esitetyn perusteella katson, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on perustellusti voinut todeta, ettei komissio ollut loukannut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta arvioidessaan Koehlerille määrätyn sakon määrää.

262. Näin ollen ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin hylkää Koehlerin yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista koskevan valitusperusteen perusteettomana.

B *Koehlerin ja Divipan valitusperuste, joka koskee suhteellisuusperiaatteen loukkaamista*

1. Asianosaisten lausumat

263. Divipan valituksen perusteella ymmärrän, että se väittää sille määrätyn sakon olevan suhteeton suhteessa kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuteen, sen rikkomiseen osallistumiseen, taloudelliseen kapasiteettiin ja pienen jakelijayrityksen asemaan.

264. Ensiksi Divipan mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin loukkasi suhteellisuusperiaatetta luonnehtiessaan kilpailusääntöjen rikkomista hyvin vakavaksi, vaikka Divipa ei mielestään ollut osallistunut eurooppalaiseen kartelliin ja koska sen osallistuminen, joka ei sen mukaan kattanut kaikkia Espanjan markkinoita koskeneita kokouksia, kesti vain vajaan vuoden.

265. Toiseksi Divipa moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se ei ottanut huomioon seikkaa, joka erottaa sen muista yrityksistä, eli sitä, että se on jakeluyritys.

266. Kolmanneksi se katsoo, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi hyväksyä komission menettelyä, jossa tämä ei arvioinut kyseisen yrityksen taloudellista kapasiteettia sakon suuruuden määrittämisen yhteydessä. Divipan tapauksessa sakon maksamisesta johtuvat taloudelliset seuraukset käyvät selvästi ilmi sen kannekirjelmässään antamista tiedoista.

267. Koehler puolestaan moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se rikkoi suhteellisuusperiaatetta, koska se ei sakon suuruutta arvioidessaan ottanut huomioon Koehlerin mainitsemaa erilaista kohtelua. Tältä osin Koehler kyseenalaistaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 486–497 kohdassa tekemän arvion. Se korostaa, että se, mikä voi olla kohtuullista pörssissä noteeratulle yritykselle, ylittää laajalti sen, mikä on tarpeen ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi perheyrityksen kohdalla, jolla ei ole suoraa pääsyä pääomamarkkinoille.

2. Asian arviointi

a) Divipan esittämät perustelut

268. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan sakon oikeasuhteisuutta on arvioitava kaikkien rikkomiseen liittyvien seikkojen perusteella ottamalla erityisesti huomioon rikkomisen vakavuus ja kesto, rikkomisen kilpailunvastaisten vaikutusten laajuus markki-

noilla ja kuluttajien ja kilpailijoiden etujen vaarantuminen sekä kyseisten yritysten taloudellinen kapasiteetti. [70]

269. Valituksensa tueksi Divipa esittää, että sille määrätty sakko on suhteeton suhteessa kilpailusääntöjen rikkomisen kestoon ja vakavuuteen, sen osallistumiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen sekä sen taloudelliseen kapasiteettiin ja pienen jakelijan asemaan.

270. Ensiksi Divipan kaksi ensimmäistä perustelua on mielestäni hylättävä, vaikka valituksenalainen tuomio onkin tältä osin epäselvä.

271. Olen jo todennut, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on perustellusti voinut todeta, että Divipa oli todellakin osallistunut Euroopan laajuiseen kartelliin sekä Espanjan markkinoita koskeviin salaisiin tapaamisiin vuoden 1992 maaliskuun ja vuoden 1995 tammikuun välisenä aikana. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta ei siis voida arvostella suhteellisuusperiaatteen rikkomisesta sen moittiessa virheellisesti Divipaa osallistumisesta eurooppalaiseen kartelliin, minkä johdosta se oli luokitellut rikkomisen erittäin vakavaksi vakavan sijasta. Nämä rikkomisen luokitteluun liittyvät seikat, joita Divipa käyttää perusteena vedotessaan suhteellisuusperiaatteen loukkaamiseen, eivät siis voi menestyä.

272. Lisäksi Divipa ei perusteluissaan ota huomioon niitä seikkoja, jotka komissio oli ottanut huomioon sakon suuruutta määrittäessään ja joiden johdosta se on päätynyt määräämään sille suhteessa pienemmän sakon kuin muille yrityksille. Viittaan tältä osin riidanalaisen päätöksen 408 perustelukappaleeseen, jossa komissio on arvioinut, että Divipa oli luokiteltava viidenteen ryhmään, kun otetaan huomioon se, että se harjoitti myyntiä ainoastaan yhdessä tai muutamassa ETA:n valtiossa, ja kyseisen päätöksen 416 perustelukappaleeseen, jossa komissio oli ottanut huomioon Divipan osallistumisen keston kilpailusääntöjen rikkomiseen korottamalla sakkoa 25 prosentilla – toisin kuin muille yrityksille.

273. Lopuksi en ymmärrä, miten Divipan jakelijayrityksen ominaisuus voisi vaikuttaa sille määrätyn sakon suuruuteen.

274. Toiseksi katson, että Divipan kolmatta perustetta, joka koskee sen taloudellisen kapasiteetin puuttumisen jättämistä huomioon ottamatta, ei voida ottaa tutkittavaksi. Edellä tämän ratkaisuehdotuksen 55 kohdassa selvitettyjen periaatteiden mukaan Divipa ei saa esittää yhteisöjen tuomioistuimessa ensimmäistä kertaa sellaista väitettä, johon se ei ole vedonnut ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa.

70 – Ks. erityisesti asia T-83/91, Tetra Pak v. komissio, tuomio 6.10.1994 (Kok., s. II-755, 240 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen) ja yhdistetyt asiat T-305/94–T-307/94, T-313/94–T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999 (Kok., s. II-931, 1215 kohta).

275. Nämä seikat huomioon ottaen ehdotan siis, että yhteisöjen tuomioistuin jättää Divipan esittämät perustelut osittain tutkimatta ja hylkää ne osittain perusteettomina.

b) Koehlerin esittämät perustelut

276. Koehlerin esittämät perustelut on mielestäni myös hylättävä.

277. Toisin kuin Koehler väittää, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole ”jättänyt huomioon ottamatta” sen ja muiden yritysten välillä olevia rakenteellisia ja taloudellisia eroavuuksia arvioidessaan, onko suhteellisuusperiaatetta loukattu. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa Koehler vetosi siihen, että sille määrätty sakko oli suhteeton sen taloudelliseen vahvuuteen nähden. [71] Tältä osin se on verrannut komission määräämien sakkojen prosentuaalista osuutta suhteessa kyseisten yritysten kokonaisliikevaihtoon. [72]

278. Valituksenalaisen tuomion 494 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa aivan oikein, että tällainen vertailu ei riitä näyttämään toteen sitä, että Koehlerille määrätty sakko olisi suhteeton. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomionsa 468 kohdassa muistuttaman oikeuskäytännön mukaan sakon asianmukaista määrää ei näin ollen voida vahvistaa pelkän kokonaisliikevaihtoon perustuvan laskennan perusteella. Kuten edellä olen todennut, sakon kohtuullisuutta on arvioitava ottamalla huomioon kaikki rikkomiseen liittyvät seikat ja erityisesti sen vakavuus ja kesto, rikkomisen kilpailunvastaisten vaikutusten laajuus markkinoilla ja kuluttajien ja kilpailijoiden etujen vaarantuminen sekä kyseisten yritysten taloudellinen kapasiteetti.

279. Joka tapauksessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta ei voida moittia siitä, että se olisi rikkonut suhteellisuusperiaatetta, koska Koehler ei ole, kuten valituksenalaisen tuomion 495 kohdassa todetaan, esittänyt mitään seikkaa, joka osoittaisi, että sille määrätyn sakon perusmäärä olisi liian suuri sen erityiseen painoarvoon nähden.

280. Tässä tilanteessa katson, että Koehlerin esittämät perustelut on hylättävä perusteettomina.

281. Edellä esitetyn perusteella ehdotan siis, että yhteisöjen tuomioistuin jättää tämän

71 – Ks. sen kannekirjelmän 48 kohta.
72 – Ks. sen kannekirjelmän 56 ja 57 kohdan taulukot.

suhteellisuusperiaatteen loukkaamista koskevan valitusperusteen osittain tutkimatta ja hylkää sen osittain perusteettomana.

XI Valitusperuste, joka koskee valituksenalaisen tuomion perustelujen puutteellisuutta lieventävien seikkojen arvioinnissa

282. Riidanalaisessa päätöksessä komissio ei ole hyväksynyt mitään lieventäviä seikkoja asianomaisten yritysten eduksi.

283. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa Divipa on väittänyt, ettei komissio ole hyväksynyt sen eduksi lieventävänä seikkana sitä, ettei se tosiasiallisesti soveltanut rikkomisen kohteena olevia sopimuksia tai menettelytapoja. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi tämän väitteen valituksenalaisen tuomion 618–626, 628, 629 ja 635 kohdassa.

284. Valituksessaan Divipa väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on rikkonut perusteluvelvollisuuttaan.

A *Asianosaisten lausumat*

285. Divipa väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on rikkonut perusteluvelvollisuuttaan, kun se ei ole näyttänyt yhtä selvitysaineiston osaa, jonka perusteella se on hylännyt tämän väitteen. Divipa tarkoittaa valituksenalaisen tuomion 629 kohdan viimeisen virkkeen mainintaa ”voitto”, jota sen on katsottu saaneen.

286. Divipa on lainannut seuraavaa tekstiä:

”Pelkästään se, että se ei ole voinut käyttäytyä täysin tehtyjen sopimusten mukaisesti, ei riitä velvoittamaan komissiota ottamaan sen osalta huomioon lieventäviä seikkoja. [Divipa] saattaa sovitusta poikkeavaa politiikkaa noudattamalla *yksinkertaisesti yrittää käyttää kartellia hyödykseen.*” [73]

B *Asian arviointi*

287. Komission tavoin katson, että Divipan esittämä valitusperuste on tehoton. Divipan

73 – Kursivointi tässä.

tarkoittama perustelu on nimittäin ainoastaan täydentävä perustelu, kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen käyttämä ilmaisu ”muutoin” ja konditionaalimuoto osoittavat.

288. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 629 kohdassa esittämät kaksi ensimmäistä perustelua riittävät joka tapauksessa laajalti vastaukseksi ja perusteeksi hylätä Divipan valituksessaan esittämä perustelu.

XII Valituksenalaisen tuomion kumoamisen seuraukset

289. Kuten edellä olen todennut, ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa valituksenalaisen tuomion, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole kumonnut riidanalaista päätöstä siltä osin kuin se perustui seikkoihin, joiden mukaan Bolloré oli osallistunut itse suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen.

290. Koska asia on mielestäni ratkaisukelpoinen, ehdotan yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 61 artiklan ensimmäisen kohdan mukaisesti, että se ratkaisee asian itse lopullisesti Bollorén ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa esittämän sen puolustautumisoikeuksien loukkaamista koskevan kumoamisperusteen osalta.

291. Tämän ratkaisuehdotuksen 81–137 kohdassa esittämäni arvion mukaisesti ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin kumoaa riidanalaisen päätöksen siltä osin kuin se perustuu seikkoihin, joiden mukaan Bolloré on osallistunut itse suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen.

XIII Oikeudenkäyntikulut

292. Ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee asian oikeudenkäyntikulujen osalta yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 122 artiklan ensimmäisen kohdan ja 69 artiklan 2 ja 3 kohdan mukaisesti.

293. Koehler ja Divipa ovat hävinneet kaikki vaatimuksensa. Ehdotan siis, että yhteisöjen tuomioistuin velvoittaa ne korvaamaan omat oikeudenkäyntikulunsa sekä komission oikeudenkäyntikulut.

294. Bolloré puolestaan on hävinnyt yhden vaatimuksen osalta. Ehdotan siis, että yhteisöjen tuomioistuin velvoittaa Bollorén vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan sekä korvaamaan puolet komission oikeudenkäyntikuluista.

XIV Ratkaisuehdotus

295. Edellä esitetyn perusteella ehdotan, että yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee asiat seuraavasti:

1) Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-109/02, T-118/02, T-122/02, T-125/02, T-126/02, T-128/02, T-129/02, T-132/02 ja T-136/02, Bolloré ym. vastaan komissio, 26.4.2007 antama tuomio kumotaan siltä osin kuin siihen liittyy oikeudellinen virhe, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on todennut, että siitä, että Euroopan yhteisöjen komissio on loukannut Bolloré SA:n puolustautumisoikeuksia, ei seurannut komission EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) 20.12.2001 tehdyn komission päätöksen 2004/337/ETY kumoaminen siltä osin kuin se koski Bolloré SA:n osallistumista itse suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen.

2) Päätös 2004/337/ETY kumotaan siltä osin kuin siinä katsotaan Bolloré SA:n osallistuneen itse suoraan kilpailusääntöjen rikkomiseen.

3) Asiassa C-322/07 P, Papierfabrik August Koehler vastaan komissio, ja asiassa C-338/07 P, Distribuidora Vizcaína de Papeles vastaan komissio, tehdyt valitukset hylätään kokonaisuudessaan.

4) Asiassa C-327/07 P Bolloré SA velvoitetaan vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan sekä puolesta Euroopan yhteisöjen komission oikeudenkäyntikuluista. Komissio vastaa puolesta omista oikeudenkäyntikuluistaan.

5) Yhdistetyissä asioissa C-322/07 P ja C-338/07 P Papierfabrik August Koehler AG ja Distribuidora Vizcaína de Papeles SL velvoitetaan vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan sekä Euroopan yhteisöjen komission oikeudenkäyntikuluista.